

GECE VE GÜNDÜZ

ÇOLPAN

Notizen
ŞUAYİP KARAKAŞ

Özbekistan Kitaplığı
Roman

 BENGÜ

Çolpan
Gece ve Gündüz

«Elips Kitap»

Çolpan

Gece ve Gündüz / Çolpan — «Elips Kitap»,

Содержание

GECE VE GÜNDÜZ ROMANI HAKKINDA	6
ÇOLPAN'IN “KEÇE VE KÜNDÜZ” ROMANI HAKKINDA 3	11
GECE	15
Birinci Kitap	15
I	15
II	24
III	28
IV	34
V	42
Конец ознакомительного фрагмента.	44

Çolpan Gece ve Gündüz

*“Ey Türkistan’ın maarif işleriyle meşgul olan ülküdaş ve oğullarım!
Sizlere vasiyet ediyorum:
Maarif yolunda gayret gösteren muallimleri himaye ediniz!
Maarife yardımcı olunuz! Ortadan nifakı kaldırınız!
Türkistan balalarını ilimsiz bırakmayınız! Her ne yaparsanız milletle
birlikte yapınız!
Herkese azatlık yolunu gösteriniz! Azatlığı tez zamanda gerçekleştiriniz!”*
Müftü Mahmudhoca Behbûdî Efendi ¹

¹ 1919 yılında Rusların tahrik ve teşvikiyle başı balta ile kesilerek idam edilen Türkistan’ın Ceditçi lideri Müftü Mahmudhoca Behbûdî’nin vasiyeti.

GECE VE GÜNDÜZ ROMANI HAKKINDA

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ²

Abdülhamid Süleymanoğlu (Çolpan), hiç şüphesiz yüz yıldan beri Türkistan semasını aydınlatan yıldızlar dan biridir. Daha çok şiir olmak üzere bütün edebî türlerde eserler vermiştir. Şiirden başka hikâye, tiyatro, tenkit, araştırma ve gazete yazıları yazmıştır. Bunların büyük bir kısmı Türkiye’de de yayımlanmıştır. Fakat Çolpan aynı zamanda bir roman yazarıdır. Çolpan hakkında Türkiye’de kaleme alınan hemen her yazıda adı zikredilen bu roman, yazarı tarafından *Gece ve Gündüz*” diye adlandırılmıştır. Fakat diğer eserlerinden farklı olarak “*Gece ve Gündüz*” romanı maalesef bugüne kadar Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Bunun bir eksiklik olduğu düşünülerek bu eserin de Türkiye Türkçesine kazandırılmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Eser Türkiye Türkçesine aktarılırken 2000 (Şark Neşriyatı-Taşkent) baskısı esas alınmıştır.

Önce şiir, hikâye ve tiyatro vadisinde eserler veren Çolpan, “*Gece ve Gündüz*” romanını ömrünün son yıllarında kaleme almıştır. Adından da anlaşılacağı üzere roman iki kısımdan müteşekkildir. Birinci kısım “*Gece*” adını taşımaktadır. İlk bölümleri 1935 yılında, “Sovyet Edebiyatı” dergisinin 1. sayısında yayımlanan bu kısmın, 1934 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser ancak 1936 yılının sonlarında kitap hâlinde yayımlanabilmiştir. Bunun yayımlanmasından 8-10 ay sonra Çolpan tutuklanarak bir daha çıkmamak üzere hapse atılmış ve bir buçuk yıl kadar devam eden sorgu, işkence ve yargılamadan sonra Fıtrat, Abdullah Kâdirî gibi Özbek Cedit edebiyatının en tanınan şahsiyetleriyle beraber halk düşmanı ilân edilmiş ve yine bu şahsiyetlerle beraber 1938 yılında 4 Ekim’i 5 Ekim’e bağlayan gece yarısından sonra halk düşmanı ilan edilerek kurşuna dizilmiştir.

Romanın ikinci bölümü olan “*Gündüz*” de kaleme alınmış fakat Çolpan tutuklanırken evindeki bütün eşyası ve kütüphanesi müsadere edilmiştir. Tamamlanmamış veya henüz yayımlanmamış şiirleriyle beraber romanın bu bölümü de müsadere edilmiş ve Çolpan’ın öldürülmesinden sonra 1940’lı yıllarda onun kütüphanesine ait bütün eserler yakılarak imha edilmiştir.

“*Gündüz*”ün akıbeti hakkında bugün farklı rivayet ve tahminler bulunmaktadır. Prof. Dr. Naim Kerimov, “*Çolpan’ın ‘Gece ve Gündüz’ Romanı Hakkında*” yazısında bunları etraflıca anlatmaktadır. Netice itibarıyla bugün romanın ikinci bölümünü teşkil eden “*Gündüz*” kısmı hiçbir yerde mevcut değildir.

Naim Kerimov roman hakkında kaleme aldığı yazısında, “basit olaylar silsilesi ile başlayan romanın, sonunda

20. asrın 1910’lu yıllarında, Özbekistan’ın sosyal ve siyasi manzaralarını açıkça tecessüm ettirmek isteyen bir eser” olduğunu söylemektedir.

Esere dikkat nazarıyla baktığımız zaman şu birkaç hususa bilhassa dikkat çekildiğini görmekteyiz:

– Cehalet, eğitim eksikliği, geri kalmışlık ve Usûl-i Cedit mektepleri: Mahmud Hoca Behbûdî, Abdullah Avlânî, Abdurrauf Fıtrat, Abdullah Kâdirî, Hamza Hekimzâde Niyazi, Münevver Kaarî ve Çolpan gibi Özbek Cedit edebiyatının hemen bütün temsilcilerinin 1910-1920’li yıllarda kaleme aldıkları eserlerinde bu hususlar üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Böylece Türkistan’da eğitim başta olmak üzere siyasetten ticarete, ziraatten millî sanayiye, idareden, yönetim tarzından insan haklarına, Türkistan’ın işgalciler tarafından sömürülmesinden kadın haklarına, istiklal ve hürriyet arzusundan millî devlet kurma çalışmalarına, din ve diyanet işlerinden ahlaki yozlaşmaya, rüşvet ve adaletsizliklere kadar toplum hayatının bütün cephelerinde görülen eksiklik ve aksaklıklar teşhis ve tespit edilmiş, bunlar edebî eserler vasıtasıyla teşhir edilerek doğrusu halka gösterilmeye ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu hususlar, Cedit hareketinin çalışma programını teşkil etmektedir.

² İstanbul Aydın Üniversitesi öğretim üyesi.

Cedidin yenilenme ve aydınlanma olduğu unutulmamalıdır. Ceditçi aydınlar, Türkistan'da daima Rusya'nın tahakkümünden kurtularak yeni bir dünya yaratmak ülküsüyle çalışmış ve hepsi hapishanelerde ve Sibiry'a çalışma kamplarında çürütülerek veya kurşuna dizilerek bu yolda kurban olmuşlardır. Bu sebeple mektep, bilgi sahibi olma, aydınlanma, gaflet uykusundan uyanma meseleleri, bütün Ceditçi aydınların üzerinde en fazla durduğu hususlar olmuştur.

Çolpan, *'Gece ve Gündüz'* romanında cehaleti ve bunun sebep olduğu geri kalmışlığı bütün yönleriyle ifşa etmektedir. Buna bağlı olarak romanın muhtelif yerlerinde Cedit mekteplerinin öneminden, eski geleneksel eğitim kurumlarından yana tavır alanların Cedit mekteplerine ve bu mektep muallimlerine olan haksız ve fena muamelelerinden söz etmektedir. Yazar ancak Cedit mektepleri ve bu mekteplerde verilen eğitim sayesinde cehaletin sebep olduğu karanlıktan aydınlığa çıkılabileceğini düşünmektedir. Zaten bu karanlık sebebiyle romanın ilk kısmına *"Gece"* adını vermiştir. Bu münasebetle açılan Cedit mekteplerinden, kendi evlerinde çocuklarına yeni usulde ders verdirenlerin hususi muallim tuttuklarından söz etmekte, Orenburg'daki Hüseyniye medresesi ile Ufa'daki Âliye medresesinin isimlerini zikretmektedir. Bu medreselerde usûl-i cedit üzere eğitim yapılmaktadır. Böyle eğitim kurumlarının çokça açılması ve Türkistanlı çocuklara bu kurumlarda çağın gerektirdiği bilgilerden ibaret yeni usulde eğitim verilmesi, toplumun ilerlemesi, aydınlanması için fevkalade önem arz etmektedir.

– Kadının aile ve toplum içindeki yeri ve değeri: 1910'lu yıllarda Türkistan toplumunda kadının hemen hiçbir değerinin bulunmadığı, romanda çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Kızların rızası alınmadan erken yaşta kendilerinden çok ileri yaştaki erkeklerle anne babalarının ve çevrenin baskısıyla ikinci, üçüncü, dördüncü hanım olarak evlendirilmesi ve bu evliliklerin ebedî mutsuzluk ve nihayet facia ile sonuçlanması, bu romanın esasını teşkil eden olayların da merkezini oluşturmaktadır. Ceditçi şair ve yazarlar hem 1910'lu yıllarda hem de Sovyet döneminde bu konuyu da eserlerinde çok işlemişlerdir.

Çolpan'ın romanında bu konunun izahına dair ilginç ifadelerle karşılaşmaktayız. Romanın kahramanlarından Rezzak Sofi, hanımı Kurbanbibi'ye devamlı surette 'fitne' diye hitap etmektedir. "Bizim Sofi, mümin-Müslümanın bu örfüne de riayet etmez, o kendi helali Kurbanbibi'yi her zaman 'fitne' diye çağırır. Mesela 'Fitne, sarıgımı ver!', 'Fitne, kız geberesice haydi!', 'Fitne, parayı uzat!'"

Aynı yıllarda Türkistan toplumunda erkeğin hanımına tenezzül etmediği için ismiyle hitap etmediği, onun yerine kızı veya oğlunun adıyla hitap ettiği belirtilmektedir: "Özbek'te nihayet her erkek kendi hanımını, kendi helalini, kızı veya oğlunun adı ile çağırır. Kendi hanımını ismini söyleyerek çağırmak olmaz. Hanımının ismi Meryem, kızının ismi Hatice olsa, mümin-Müslüman, hayâ sebebiyle hanımını 'Hatice' diye çağırır. Birçok anne ve çocuk beraber 'evet!' der. Bunun üzerine ailenin hakiki sahibi olan baba, 'büyüğünü çağırıyorum, büyüğünü!' der. Hatta o zaman bile 'Meryem'i', demez..."

Veya erkeğin kadınları konuşmaya değer varlıklar olarak görmediği, buna riayet etmediği takdirde Allah indinde ağız ve dilinden dolayı hesaba çekileceği bildirilmektedir. Yine Rezzak Sofi, övünerek söylediği gibi kadınların yanında ağzını açıp konuşmayı kendisine reva görmez. "Bu dil, diyordu Sofi daima Tanrı'nın zikri ile meşgul olmalı. Bu ağız, her zaman Tanrı'nın zikrine açılır. Ağız ile dil, kulun bedeninde en aziz ve en mübarek organlardır. Onları kadın kısmı gibi aşağı derecede bir mahlûkun yanında konuşmak suretiyle aşağılamak olur mu? Aksi hâlde, Hak teâlânın kulları it ile de konuşsun! Hayır, kadın kısmına çok gerekli olan söz söylenir, o taife ile sadece zaruret sebebiyle konuşulur. Vesselam!"

Yine Rezzak Sofi'nin itikadına göre "Tanrı, kadın kişi -yi ağlamaya müstehak" görmüştür.

Romanın başka bir kahramanı olan Ekberali Binbaşı, her zaman hanımlarıyla kısa konuşur, onlarla oturmayı erkeklik gururuna yediremez. Kendi kızı Fazilet'ten bahsederken "bana bir faydası var mı? Bir iki yıl sonra birilerinin eline su dökcek. Kız, evlat sayılır mı?" diye sorar ve hanımlarına dönerek "Hangi biriniz ana babanıza fayda sağladınız!.." der.

Türkistan toplumunda erkek "padişah" demektir ve kadının bütün tasarrufu da onun elindedir.

Binbaşı'nın üçüncü hanımı olan Sultanhan'ın yaşı on yediyi geçince, annesi endişeye kapılır. Kocasına hitap ederek “Kızın yaşı on sekize ulaştı. Boşuna bekletip yaşılandırıyorsunuz!” diye çıkışır. Yaşlı Binbaşı üçüncü hanımı olarak aldığı on dokuz yaşındaki Sultanhan'la evlendikten sonra “etrafındakilere ‘yaşlı kız imiş’, dedi. Sultanhan, o zaman ana babasını lanetleyerek çok ağlamıştı.”

– Cedit hareketi: Çolpan, bilindiği gibi kendisini şöhrete erıştiren eserlerini Cedit hareketinin hüküm sürdüğü 1910-1920'li yıllarda vermiştir. Rusya'daki 1905 ihtilal ve meşrutiyet hareketinden sonra Türkistan'da edebî sahada dil, şekil ve muhteva bakımından Türkiye'deki millî edebiyat cereyanına paralel bir anlayışla eserler verilmeye başlanmıştır. 1920'li yılların sonuna kadar devam eden bu dönemde teşekkül eden edebiyata Cedit edebiyatı denilmektedir. Hayatın bütün cephelerinde yenileşmeyi, çağdaşlaşmayı hedef kabul eden Cedit hareketinin ihtiva ettiği hususlar, bütün edebî eserlerin merkezini teşkil etmiştir. Cedit hareketinin âdeti bir hikâyesi olarak kaleme alınmış olan romanda ele alınan, işlenen bütün olaylar, Cedit hareketinin sınırları dâhilinde değerlendirilebilecek olaylardır.

Romanda bazen ima yoluyla, bazen de açıkça telaffuz edilmek suretiyle Ceditçilikten ve Cedit hareketinden söz edilmektedir. Çolpan, Ceditçi bir şair ve Ceditçi bir yazardır. Türkistan Cedit edebiyatının en tanınmış temsilcisi olan Çolpan'ın Ceditçilikten ne anladığı hiç şüphesiz bizim için önemlidir.

Yazar, romanda bir münesebetle Ceditçiliği de kısaca açıklamaktadır: “Cedit denilen şey, ‘yeni’ olsa gerek. Ülke içinde yeniliği yaymaya çalışıyorlarmış. Yeni okuma, yeni mektep, yeni örf-âdet, yeni kıyafet, her şey yeni...”

Yazar, Ceditçilik hakkındaki düşüncelerini esasen romanın merkez şahsiyetlerinden biri olan Miryakub'un trenle Moskova'ya seyahat ederken tesadüfen tanıştığı şık elbiseli Taşkentli genç bir tüccar olan Şerefüddin Hocayev'in ağzından dile getirmektedir. Rusça gazeteleri de okuyabilen bu genç adam, Ceditçilerin önde gelenlerinden biridir. Şerefüddin Hocayev, Miryakub ile sohbet sırasında Rusya'da çar idaresini devirerek yeni bir hayat kurma iddiasındaki Bolşeviklerle/ Sosyalistlerle Türk Dünyasında yenileşmeyi gerçekleştirmeye çalışan Ceditçilerin birbirlerinden çok farklı olduklarını izah etmeye çalışır. Sosyalistlerin halka verdiği mesajlar şundan ibarettir: “Padişah(çar)ı da kov, makam sahiplerini de kov. Muhafızları yok et, jandarmaları öldür, savaşı durdur, zenginlerden arazilerini, fabrika sahiplerinden fabrikalarını, dükkân sahiplerinden dükkânlarını elinden alıp, halka ver.” Onların “halk” dedikleri de aslında “kara halk”, yani ayak takımı olan “baldırı çıplaklar”dır. Buna göre, “ülkeyi de onlar idare etmelidir. Hâlbuki Ceditçiler mülkiyete düşman değildirler. Bilakis zenginlerin istihdamı artırıp millî sanayiye geliştirmeleri ve Türkistan halkına yeni iş imkânları sağlamaları gerekmektedir.

Ceditçi genç, Miryakub'a evvela “millet” sözünü öğretir, onun milliyeti idrak etmesini sağlar. Rusya'nın Türkistan'ı “müstemleke” olarak gördüğünü, bu sebeple Türkistan'a iyi idareciler göndermediğini ve sömürdüğünü izah eder. Sözün burasında Türkistan'ın bir “sağmal sığır” yerine konulduğunu belirterek şöyle devam eder: “Bizim tatlı sütümüz var, Ruslar ve diğer ecnebler bizi emiyorlar. Sadece bizi değil. Bakınız Hindistan, Doğu Türkistan, Tunus, Cezayir, Mağribistan, yani Marakeş... Mısır da İngiltere'nin eline geçip bitti. Şimdi yavaş yavaş Türkiye'yi bölüyorlar. Bütün İslam âlemi, Müslüman ülkeleri birer birer ecneblerin eline geçiyor. Bakınız İran'ı, bir taraftan bizim İvanlar, diğer taraftan ‘hilekâr İngiltere’ kendi nüfuzları altına aldılar.”

Taşkentli Ceditçi, dünyadan haberdar olmak için Orenburg'da, Kazan'da, Ufa'da, Bakü'de, Astrahan'da ve Moskova'da çıkarılan gazetelere ve bilhassa Bahçesaray'da yayımlanan Tercüman gazetesine abone olunup dikkatle okunmasını tavsiye eder. Hemen bunun arkasından Tercüman gazetesinin “Dilde, fikirde, işde birlik!” şiarını zikreder; “yani biz Müslümanlar, Türk halkları, bir dil ile konuşalım, bir fikirde olalım, beraber iş yapalım” dediğini naklederek “Bundan iyi ne var?” sorusunu sorar.

Duydukları karşısında şaşkına dönen Miryakub sonunda Türkistan'daki acı gerçeği itiraf eder: “Dün ben ‘cedit’ sözünü duyunca, belim uyuşuyordu. Yurdumuzun büyük, itibarlı, akıllı

adamlarının hiçbir ceditçilerden hoşlanmıyordu. ‘Cedit’, kâfirin şiddetlisi, diyordu Şehabiddin hoca, gazete okuyan bir mollayı medreseden rezil ederek kovmuştu. Şehirdeki büyük zengilerimiz ise onlar hakkında ‘acemiler’, ‘piçler’ demezse, konuşamazdı. (...) Eğer ceditçi böyle olursa, ben de ceditçiyim...”

Türkistan’a gönderilen idareciler, Rusya’nın ilk işgal yıllarından itibaren başta pamuk ve tahıl olmak üzere Türkistan’da üretilen bütün tarım ürünlerini, madenleri ve ele geçirdikleri her türlü tarihî eşyayı ve eski yazma eserleri toplayarak, gasbederek veya çalarak, yine işgalin ilk yıllarından başlayarak Rus toplumunun en aşağı tabakasını oluşturan mujikleri Türkistan’a nakleden trenlerle Rusya’ya taşımışlardır. Böylece Rusya’daki müze ve kütüphaneler Türkistan’dan kaçırılan eserlerle doldurulmuştur. Taşkentli Ceditçi genç, Kaymakam’a menfaat karşılığında yazma eserler hediye eden Miryakub’u bu konuda ikaz ederek eserlere sahip çıkılması gerektiğini anlatır. Bu eserlerin Ruslara teslim edilmesi, millete ihanet demektir. Rus Kaymakam, yerli halkın dil ve edebiyatını çok iyi bilen bir memurdur. “Bilhassa Fars dili ve edebiyatını iyi bilmekte, Türkistan tarihine ait yazma eserleri her ne suretle olursa olsun” elde etmeye çalışmaktadır. Taşkentli Ceditçi genç, bilhassa eski nadir eserlere Türkistanlıların sahip çıkmalarını ve bir millî kütüphane kurulması gerektiğini anlatır.

Sohbetin ilerleyen kısımlarında Taşkentli genç Ceditçi, eğitim konusundaki görüşlerini de kısaca izah eder. Buna göre, ilk eğitimi Rus mekteplerinden başlatmak doğru değildir. Çocuğu önce millî mekteplere vermek gerekir. “Onu önce millî duygularını geliştirip, kendi milletini tanıdıktan sonra Rus mektebine vermek gerek ki, hüner ve marifetle, ihtisasla ilgili ilimleri okusun. Ondan sonra Almanya, Fransa, İngiltere memleketlerine, hatta dünyanın öbür tarafındaki Amerika’ya gönderip okutmak gerek...”

Taşkentli genç, varlıklı bir kişi olan Miryakub’a yine eğitimin öneminden söz ederek, “millete hizmet ediniz, gaflette kalan halkı uyandırınız, yeni mektepler açınız! Balalarınızı yeni usulde okutunuz.” tavsiyesinde bulunur.

– Rusların Türkistan Türklerine bakışı: Ruslar, Türkistan’ı işgal ettiği 1860’lı yıllardan itibaren yerli halkı daima küçümsemiş, Türkistan Türklerine hâkim millet olarak aşağı insan nazarıyla bakmıştır. Bu anlayışın eseri olarak hemen bütün şehirlerin yanbaşıda sadece Rusların girebildiği yeni şehirler inşa etmişlerdir. Romanda şehir adı zikredilmemekle birlikte böyle bir uygulamanın olduğundan söz edilmektedir. Şahsi münasebetlerde de bu istihfaf edici tavırlar her zaman belirleyici olmuştur. Romanda, olayların merkezindeki Miryakub’dan söz edilirken bu hususa dair şu ifade ile karşılaşırız: “Nihayet bir mühendisin bir iki defa Sartları küçümsemesi Miryakub’u bu kadar huzursuz eder mi? Hayır, öyle küçümsemeler her zaman mevcuttu! Hepsinden huzursuz olacak olursa, Miryakub biçare dört günde çıldırmaz mıydı? Hayır, hayır! Küçümsemeler o anda unutulmuş, geçen seneki kar gibi eriyip yok olmuş, bahardaki yağmur gibi eseri bile kalmamıştı...”

Yazarın romanın kaybolan ikinci kısmında, yani “Gündüz”de olaylar zincirini devam ettirerek Türkistan’ın istikbaline dair ümit ve hayallerini devam ettirdiği söylenebilir. “Gece” adını taşıyan birinci kısımda cehalet ve geri kalmışlığın karanlık batağında çırpınan Türkistan’ın ikinci bölümde, yani “Gündüz” kısmında aydınlık geleceği anlatılmış olabilir. Aydınlık bir gelecek tasavvuru taşıyan Cedit hareketinin Türkistan’ı herhâlde “Gündüz”ün nuruna ulaştıracağı hayalî, ikinci bölümün esasını oluşturmuş olmalıdır. “Gece”de yeri geldikçe Cedit hareketini, Tercüman gazetesini ve İsmail Gaspıralı’nın adını zikreden Çolpan, “Gündüz” kısmını hayal ederken ümidin ve iyimserliğin şairi olarak herhâlde Dârürrahat Müslümanları hikâyesindeki muhayyel ülkeyi de hatırlamış olmalıdır.

Romanın elimizdeki “Gece” kısmı, Türkistan’ın 1910’lu yıllardaki genel manzarasını fotoğraf realizmine yakın bir gerçeklikle aksettirmiş olması bakımından kıymetlidir. Roman bu yönüyle söz konusu dönemdeki siyasi, sosyal ve edebî olay ve faaliyetlerin hangi zeminde ve hangi şartlarda cereyan ettiğini ortaya koyması sebebiyle göz ardı edilemeyecek bir eserdir.

Romanın Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında hatırı sayılır derecede güçlüklerle karşılaşıldığını belirtmek isteriz. Çünkü Çolpan, bugün artık Özbeklerin bile unuttuğu bazı mahallî kelime ve ifade usullerine eserinde çokça yer vermiştir. Bu kelime ve ifade usullerinin manasına

nüfuz edebilmek için Kazak Dr. Öğretim üyesi Dinara Duisebayeva'dan, Özbek öğretim üyeleri Doç. Dr. Nâdirhan Hasanov, Doç. Dr. Sırderya Utanova ve Prof. Dr. Uluğbek Hemdemov'dan yardım alınmıştır, kendilerine müteşekkîr olduğumu belirtmek isterim. Romanın Türkiye'de yayımlanmasını üstlenen Bengü Yayınları ve Yakup Ömeroğlu'na da ayrıca teşekkür ederim. Çalışmanın Türkistan Cedit edebiyatı ve sosyolojisiyle ilgilenenlere faydalı olacağı ümit edilmektedir.

ÇOLPAN'IN “KEÇE VE KÜNDÜZ” ROMANI HAKKINDA ³

Prof. Dr. Naim KERİMOV

... Gece henüz kapkara eteklerini toplamadan gökte tan yıldızı parladı. Birçok insan bu yıldıza Çolpan adını verdiler. Yıldızın altın kirpikleri, dört bir yana sihirli nurlarını saçarken, yavaş yavaş gecenin buz tabakaları eriyip tan aydınlanmaya başladı. Çolpan sanki “Uygan, balam!” türküsünü söyleyerek bu sonsuz âlemi uyandırmaktaydı.

İhtimal Fıtrat, Abdülhamid Süleymanoğlu için mahlas seçerken, işte bu sabah manzarasını ve ondan aldığı bir âlem sevincini “Çolpan” sözüyle ifade etmek istemiştir. İhtimal, o genç şairin gelecekte kendi eserleriyle uyuyan halkını tan yıldızı gibi uyandırmasını ve 20. asır Özbek kültürü semasında Çolpan gibi parlak bir yıldız olup nur saçmasını arzu etmiştir. Fıtrat işte böyle masum arzu ve niyetlerle Abdülhamid’e “nurlu” bir mahlası hediye etmiş, Çolpan da bütün ömrü boyunca üstadının işte bu yüksek güvenini haklı çıkarmaya gayret etmiştir.

Çolpan’ı bugün Özbek halkı çok iyi biliyor. O sadece kendi yurdunda değil, hatta bütün Türk Dünyasında da geniş bir şöhretin sahibidir. Bunun için de onun 1897 yılında Andican’da, bezzaz Süleyman ailesinde dünyaya geldiğini belirtmek şart değil. Onun baba ve dedesinin Oş vilayetine bağlı Yarköy’de yaşadığını da, babasının “Resvâ” mahlası ile ara sıra hicvî gazeller yazdığını da, kendisinin ilk malumatını medresede aldığını da herkes biliyor. Onun o medresede tahsil gördüğü yıllarda Türkiye’den gelen ve Türk halklarını birleştirme ülküsünü yaymak için Doğu Türkistan’a gitmekte olan bir delikanlı ile tanıştığını ve bu delikanlının tesiri altında edebî ve siyasi faaliyete merak sardığını da belirtmeye gerek yok. Çolpan’ın hayatının bu sayfasını bilen okuyucu, onun gelecekte müderris olmak düşüncesine ilgisiz kaldığını ve gönlüne düşen Ceditçilik kıvılcımının alevlenmeye başlamasıyla birlikte 1913-1914 yıllarında Taşkent’e büyük niyetlerle geldiğinden de haberdardır elbette. Sanat hayatına bu şehirde ve bu yıllarda başladığı da hiç kimse için bir sır değildir.

Fakat burada, ihtimal bazı edebiyat dostlarının dikkatini çekmeyen bir nokta var. O da şudur:

Çolpan eline henüz kalem aldığı sırada Türkiye’deki tahsil yıllarından sonra kendi vatanına dönen Fıtrat, yeni Türk edebiyatı ve onun önemli temsilcilerinin tesiri altında yeni sosyal mefkûreler ile yoğrulan ve geleneksel Özbek şiirine yeni nefes getiren eserleri ile Çolpan gibi gençlerin dünyaya bakışında çok önemli değişiklikler meydana getirmişti. Bu tesir, yukarıda sözü edilen Türk delikanlısından sonra Fıtrat’ın eserlerini tanıyan Çolpan’ın yani bu genç yazarın basiret gözlerini açtı.

Çolpan daha sonra Moskova’da, V.Yan ile sohbet sırasında kendi hayatının işte bu yıllarını hatırlayarak şöyle demişti: “O sırada biz, yani genç Özbek yazarlarının hepsi Fıtrat’ın tesiri altındaydık. O, Özbek şiirinin ıslahatçısı olarak eski Arapça ve Farsça şekil ve şablonlardan kurtulup, canlı ve hakiki halk dilinde yazmaya başlamıştı.”

Aslında Fıtrat’ın tesiri, yukarıda belirtildiğinden çok daha derin ve büyük olmuştur. Özbek Ceditçilik hareketinin malum manada nizamnamesi olan “Münâzara” ve “Seyyah-ı Hindî” adlı eserleri ile Fıtrat, Çolpan gibi gençlerin idrakini dalgalandırdı. Bu zamana kadar halk ve cemiyet hayatından çok uzak sahillerde yüzmekte olan edebiyat, Fıtrat sayesinde “mukaddes sahillere” doğru yaklaşmaya başladı. Bu durum halk ve cemiyet hayatının gerçek meselelerine yaklaşmayı ve edebiyatın dil ve şeklinin de mutlaka yenilenmesini gerektirdi.

Fıtrat’ın başlattığı işte bu cereyan, genç sanatkarları kendi “girdab”ına çekerken, cemiyet hayatını değiştirmek gerektiğini düşünen Çolpan da “Kurban-ı Cehalet” ve “Dohur Muhammedyar” gibi hikâyelerini yazdı. Çolpan, bu hikâyelerin birincisinde 1910’lu yıllarda Özbekistan’daki millî

³ Naim Kerimov, Gece ve Gündüz, “Çolpan’ın ‘Gece ve Gündüz’ Romanı Hakkında”, Şark Neşriyatı, Taşkent-2000.

cehaleti arşa ulaşmış olarak göstermiş, ikincisinde ise Özbekistan'daki millî uyanış kıvılcımlarını Fıtrat'tan sonra ikinci olarak edebiyatımıza kazandırmıştır.

Henüz okuduğunuz *“Gece ve Gündüz”* romanında halkın gaflet uykusundaki hâli Rezzak Sofi, Kurbanbibi ve elbette Zebi karakterleri vasıtasıyla parlak bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu, Özbek Ceditçilerinin harekete geçmeye başladıkları devirdeki bir manzaradır. Ceditçiler işte bu nahoş manzarayı değiştirmeyi, Zebi faciasının bir daha yaşanmaması için Rezzak Sofi'lerin gözünü tırmalayarak da olsa açmayı kendilerine vazife saydılar. Bu suretle Cedit mektepleri ortaya çıktı. Aynı şekilde Cedit gazeteciliği, Cedit edebiyatı ve Cedit tiyatrosu meydana geldi. Böylece birbirinden farklı yollarla insanların zihni değiştirilmeye ve halkın basiret gözü açılmaya çalışıldı. İşte böyle kutlu ve hayırlı işlere hiç şüphesiz Çolpan da faal olarak iştirak etti. O, kendisinin vatan ve millete bağışlanan nurlu kabiliyeti ile Özbekistan'daki ve umumen Türk Dünyasındaki millî uyanış faaliyetine büyük katkıda bulundu.

Çolpan, yaradılışı itibariyle mülayim, alçak gönüllü, alicenap ve başkalarının derdi ile yaşamak isteyen bir insandı. Onun böyle güzel insani faziletleri şiirlerinde de, hikâyelerinde de kendisini parlak bir şekilde göstermektedir. Fakat Çolpan gibi kişilerin en mühim özelliği şu ki, onlar birer zerre olarak halkın içinde kaybolup gitmediler. Halkı, tarihin sonsuz ormanlarında şaşkın ve başıboş bir hâlde dolaşan halkı nereye ve hangi yolla götüreceklerini önceden hissedebildiler ve görebildiler. Eğer Çolpan'ın 1920'li yıllara kadar yazdığı hatta 1920'li yıllarda da onun kaleminden dökülen eserlere bir göz atacak olursak, yazarın bu eserlerdeki en belirgin maksadı, kendi halkını peşinden sürükleyerek varmak istediği menzil çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu maksat, halkı müstemlekecilik zincirlerinden azat edip, onun ruhuna hürriyet fikrini bahşetmek, Millî Müstakillik ve Terakkiyat bayraklarının dalgalandığı menzillere doğru götürmektir.

Çolpan, her şeyden önce, şairdir. Onun *“Gözel”*, *“Binefşe”*, *“Köngil”*, *“Emelniñ Ölimi”* gibi şiirlerindeki güzel insani duygu ve hayallerin tasviri, kendine has ve parlaktır. Fakat Çolpan müstemleke halkının bir şairiydi. Bunun için de onun sazından yayılan nağmeler, daha çok kafesteki bülbülün terennümünü hatırlatmaktadır. O daima kendi halkının ayaklarındaki zincirleri parçalamayı arzu etti. Ama bu zincirleri onun kendisinden başka hiç kimsenin parçalaması da mümkün değildi. Bunun için de *“Buzılgen Ölkege”*, *“Halk”*, *“Vidân Erki”* gibi şiirleriyle, halktaki çok zamandan beri sönmüş bulunan mücadele duygusuna yeni hayat nefesini üflemeğe istedi. Bu maksatla yine hikâyeler yazıp, onun ne vaziyette ve hangi şartlarda yaşamakta olduğunu, tıpkı bir ayna gibi göstermeye çalıştı. *“Aydın Gecelerde”*, *“Kar Koynıda Lâle”*, *“Navvay Kız”* gibi hikâyelerinde gerçeğe uygun şekilde tasvir edilen vak'alar, *“Kurban-ı Cehalet”*de ilk defa kaleme alınan mevzunun yeni görüntüleridir. Bu “görüntüler”i tanıyıp öğrenen okuyucunun, sadece Özbek halkının yaşadığı şartları değil, aynı zamanda onun zihnini de değiştirmek gerektiği düşüncesine de sahip olacaktı.

“Gece ve Gündüz” romanı işte bu hikâyelerden meydana geldi.

Bu eser kâğıda düşmeye başladığı sıralarda Özbek edebiyatında Abdullah Kâdirî'nin iki romanından başka büyük edebî eser yoktu. Abdullah Kâdirî ilk Özbek romanları olan *“Ötgen Günler”* ve *“Mehrabdan Çayan”*ı yazarken Şark romancılığı tecrübesinden, evvela Corci Zeydan'ın eserlerinden edebî bakımdan ders aldı. Çolpan bu kalem dostundan farklı olarak sadece Şark değil, hatta Garp romancılık mektebinden de iyi haberdardı. O zamana kadar ismi meçhul kalmış İngiliz yazarının *“Rasuliy”* (“Mağaralar Sultanı”), N.Gogol'ün *“İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç Arasındaki Nizâlar Hikâyeti”*, L.Andreyev'in *“Asılgen Yedi Kişinin Hikâyesi”* adlı kıssalarını, İ.Turgenyev, A.Çehov ve M.Gorki'nin hikâyelerini Özbek diline tercüme etmişti. Garp roman yazıcılığını tanımış olmak, Çolpan'ın önünde edebî yaratıcılığın yeni ufuklarını açtı.

*“Gece”*de iki hususa dair vak'alar kendi aralarında gruplandırılmaktadır. Birinci grubu Zebi, Kurbanbibi Rezzak Sofi, İşan dede karakterleri ile ilgili vak'alar teşkil etmektedir. İkinci grubun merkezinde Miryakub karakteri bulunmaktadır. Miryakub, bu gruba Ekberali Binbaşı, Kaymakam, Mariya (Meryem) karakterlerini dâhil etmektedir. Eser sonunda ise bu birbirine zıt, müspet ve menfi değerlere sahip her iki grup, Zebi ve Ekberali Binbaşı ile kısa müddet içinde birleşip, beklenen felaket

ortaya çıkmaktadır: Binbaşı, büyük hanımlarının Zebi için kazdıkları “tuzağa” düşmekle kalmıyor, Zebi’yi de kendi peşinden sürüklemektedir.

Çolpan, Ekim devrimi arefesinde Özbekistan’da meydana gelen tarihî şartlar ve farklı “sınıf”ların münasebetini bu iki konunun tasviri vasıtasıyla ortaya koymaktadır.

Günlük basit olaylar silsilesi ile başlayan roman, sonunda 20. asrın 1910’lu yıllarında, Özbekistan’ın sosyal-siyasi manzaralarını açıkça tecessüm ettirmek isteyen bir eser derecesine yükselmektedir.

Bu romanın ilk bölümleri 1935 yılında, “Sovyet Edebiyatı” dergisinin 1. sayısında yayımlandı. Bu bilgiye dayanarak biz eserin 1934 yılında yazıldığını kat’i olarak ifade edebiliriz. Edebî tenkit “silahlar”ının kendisini nişan aldığını bilen Çolpan, romanın yazma metninin Yazarlar Birliğinde muhakeme edilmesini çok istemesine rağmen, bu resmî birlik mensupları bu işe itibar etmedi. Muhakeme için roman okunurken, önce 11 kişi iştirak etti. İkinci oturumda bunlardan 7 tanesi iştirak etti. Üçüncü kısmın okunmasına ise 4-5 kişiden başka kimse gelmedi. Hatta birlik yöneticileri de Çolpan’ın romanı ile ilgilenmediler. Kalem meslektaşları ve münekkitler de bu büyük meslektaşlarına göz ucuyla bile bakmak istemediler. Roman 1936 yılının sonunda, büyük zorluklardan sonra kitap hâlinde neşredildi. Fakat eser, kitap dükkânlarında yer almadı. Buna rağmen 1937 yılının Ağustos ayına, yani Çolpan hapse alınıncaya kadar basın da bu eser hakkında ağzını açmadı.

Çolpan’ın düşüncesine göre, romanın ikinci kısmının “Gündüz” diye adlandırılması gerekiyordu. Fakat bu kısmın akıbeti hakkında bugün kesin bir malumat mevcut değildir. Bazı kişilerin verdiği bilgilere göre yazar bu kısmı yazıp bitirmiş hatta hapse atıldığı sırada eserin ilk baskı prova metinleri de hazırlanmıştır. Roman 1987 yılında “Şark Yulduzu” dergisi yazı heyeti tarafından yayımlandığı sırada, bu prova baskısının Semerkand’da yaşayan bir kişinin elinde muhafaza edildiğine dair “dedikodu”lar yayıldı. Abdullah Âripov ise Çin seyahatinden döndükten sonra Urumçili Yalkın Abdüşükür’ün “Gündüz”ü okuduğu ve bu eserin bazı bölümlerinin bugün de onun hafızasında sağlam bir şekilde muhafaza edildiğine dair bir haber verdi. Fakat ne Abdullah Âripov’un kendisi ne de başka bir kimse Yalkın Abdüşükür ile görüşüp, “Gündüz”ün sonraki akıbeti ile ilgilenmedi. Bizim de bu konu hakkındaki gayretlerimiz bir sonuca ulaşmadı.

Ancak Çolpan “Gündüz”ü yazdığı takdirde acaba eserde kimler nasıl tasvir edilmiş olurdu? Bize göre, eserin bu kısmında yazarın, evvela cezalı olarak yedi yıl için Sibirya’ya sürgün edilen Zebi’yi, ikinci olarak Kırım’da Rus kadını Mariya ile gezip dolaşan Miryakub karakterlerini ve onlar ile ilgili yeni hususları devam ettirmiş olması muhakkaktı. Herhâlde “Sibirya Mektebi”nde terbiye edilen ve ihtimal yeniden aile kuran Zebi’nin, bir taraftan Şerefiddin Hocayev, diğer taraftan Kırım’da “Tercüman”ın muharriri “İsmail Babay”ın tesirleriyle Ceditçi olan ve halk menfaatine yönelmeye başlayan Miryakub’un “Gündüz” sayfalarında yeni bir görünümle ortaya çıkması da tabiidir. Hekimcan’ın Miryakub hakkındaki sözlerini hatırlayın. Hekimcan, “O, eğer hak yolunu bulursa, nadir bir adam olur!” demişti. Bu sözlerin eserin ikinci kısmındaki Miryakub karakterine açıkça hizmet etmesi mümkündür. Aynı şekilde bu mantıktan hareket edersek, trende Şerefiddin Hocayev ile görüştüğten sonra Miryakub’da başlayan “nadir insan olma” cereyanının Kırım’da İsmail Gaspıralı’nın tesiriyle devam etmesi ve Mariya’nın da bu cereyana katkıda bulunması da tabiidir. Çolpan’ın Miryakub ile Mariya’yı Kırım’a “sürükleyip götürme”sinin sebebi de onları İsmail Gaspıralı ile buluşturup görüştürmektir.

Hasılı işte bu iki asıl kahramanın sonraki hayat ve faaliyet tasvirinin “Gündüz” kısmının merkezini teşkil edeceği de mümkündür.

Fakat bütün bu düşünceler, elbette bizim tahminimizdir. Aslında bizim elimizde romanın sadece ilk kısmı bulunmaktadır! Eğer elimizde bulunan kısımdaki tasvir edilen olaylardan hareket edecek olursak, eserde Çolpan’ın anlatmak istediği temel bir fikir, büyük bir ideal görülmektedir. Ve bu ideal, eserde parlak bir şekilde ifade edilmiştir.

Romanda sadece Rus imparatorluğunun değil, hatta bu imparatorluk sayesinde yaşamaya devam eden feodal sistemin de inkıraz hâlinde olduğu tasvir edilmiştir. Rezzak Sofi biricik kızının

bahtını karartmış olmasına mukabil sonunda gözünü açmış ve İşan dedeye karşı el kaldırmıştır. Yazara göre, bu çürümüş hayat tarzını ve bu sosyal düzeni kökünden değiştirmek lazımdır. İşte bu ideal, eserde tasvir edilen dehşetli olaylar silsilesi hâlinde parlak bir yıldız ola rak ışık saçmaktadır.

Çolpan'ın, yani Tan yıldızının böyle hayat bahşeden bir ideali ileri sürmesi, bir tesadüf değildir. Zira o gerçek manada bir Tan yıldızıdır.

GECE

Birinci Kitap

Hemel⁴ geldi, emel geldi.
Halk atasözü

I

Her yıl bir defa gelen bahar sevinci, yine gönülleri okşamaya başladı. Yine tabiatın soğuktan titreyen bedenine ılık kan yürüdü...

Söğütlerin gömgök saç bağları, kızların ince örülmüş saçları gibi savrulmaya başladı. Buzun altından bozbulanık akan suların hüznü yüzü güldü, yorgun argın aksa da, azat olan bir köle gibi erkinlik neşesini kemire kemire ilerliyordu. Elektrik direklerinin uçlarında birer birer kuşlar görünmeye başladı. İlk görünen bahar kuşu, topraktan ilk filizlenen mısır tanesinin neşesini veriyordu. Geçen yıl ekilip, kaşlara çekilen siyah sürme bitkisi, kökünden yine filizlendi, başını kaldırıp çıktı. Erkeklerin çiçekli doppısına⁵ yapışmayıp, çıplak kadınlarla, onların saçları, zülüfleri ve başörtülerindeki süslü oyalarla şakalaşarak oynayan serin esinti... Bahar neşesi ile eğleniyordu.

Hayat niye bu kadar güzel ve tatlı oluyor baharda?

* * *

Zebi(Zebinisa)'nin kış boyunca içi sıkılıp bunalmış, gönlü baharın ılık hararetiyle açılmaya başlamıştı. Artık, üstüne saman serilmiş arabada olsa bile bir yerlere, kırlara çıkıp gezip dolaşmayı ve eğlenmeyi arzu ediyordu. Kış boyunca bir türlü arkası kesilmeyen görücülerin biriki haftadan beri bu gelişleri kesilmişti. Şimdi dış kapının gıcırdayarak açılması, bir iki kadının yavaşça yürüyüp, perencisini⁶ sürükleyerek gelmelerini hatırlatmıyor henüz on beş yaşına giren bu genç kızın çocuk gönlünü o kadar ürkütüyordu.

Ot toplamak bahanesiyle bir iki defa geniş avlulara, şehir içinde olsa da, kırlara çıkıp geldiğinden beri gönlü geniş bozkırı, herhâlde uzak yerleri yine çok arzu etmeye başlamıştı.

Babası sabah namazından henüz dönmemişti. Annesi ineği sağmakla meşguldü. Kendisi küçük meydanı süpürdüğü sırada dış kapının tuhaf şekilde açılması, Zebi'nin kalbini yerinden oynattı. Bir elinde süpürgesi, bir eli dizinde, yere eğilmiş vaziyette gözlerini kapı tarafına çevirdi. Babasının her zamanki şiddetli öksürme ve hırıltılarla, büyük kapının ağır zincirini şakırdatarak indirip, namaza çıkıp gitmesinin üzerinden henüz çok geçmemişti. Helali haramı çok da fark edemeyen bu adamın dua hâlinde oturma alışkanlığı, hatta herkesten sonraya kalıp, mescidin mumlarını üfleyip söndürerek çıkma âdetleri oluyordu.

Kapıdan telaşla girip gelen genç, kendi akranı olan bir kızcağızdı. Henüz doğru dürüst yetişkin bir insan hâline gelmemiş olan bu genç kıza yaşlı kadınların hayâ perencisine sarmışlar, perencinin uzun etekleri büyük bir düğüm gibi onun koltuğunu doldurmuştu...

Örtünmüş olan bu kız, iç kapıdan atlar atlamaz perencisini çıkarıp attı ve çocuksu ruhu ile ilerleyip Zebi'yi kucakladı. Birbirleriyle sevine sevine görüştüler. Yüzleri gülen, gönülleri açılan bu iki

⁴ Hemel: 22 Mart-21 Nisan arasındaki zaman dilimi.

⁵ Doppı: Astarlı, takke gibi takılan baş giyimi.

⁶ Perenci: Türkistanlı kadınların yabancı erkeklerden sakınmak için başlarına sardıkları uzun örtü.

genç, birbirinin koltuğuna girerek eyvana vardılar ve Zebi'nin babasının her zaman oturduğu çardağın kenarına iliştiler.

Saltı(Saltanat), seher vakti böyle nefes nefese gelmesinin sebebini henüz söylememişti. Onlar görüşmeye başladıklarında önce genç kızların kendi aralarında geçen mahrem şeyleri konuşup, işlemekte oldukları çiçek desenleri ve doppıları hakkında birbirlerine kısa kısa malumat vermişlerdi. Saltı artık sadede geldi:

- Böyle erkenden seher vakti koşup gelmem boşuna değil...
- Ben de fark ediyorum. Yüreğim yerinden oynadı.
- Niye, arkadaşım?
- Sizin de bildiğiniz görücutler belası işte... Kış boyunca arkası kesilmedi.
- Ben de usandım, canım sıkılıyor. Bunun için bir köye gidip gelsem mi, diyordum.
- Ne diyorsunuz? Arıktaki su da buzun altından çıktı.

Zebi'nin yüzünü, bu sırada, bütün kış içinde biriken yorgunluğun eseri kaplamıştı. Yüzü, bilhassa endişeli bakan gözleri, buğulanan bir aynanın yüzüne benziyordu. Aksine Saltı'nın yüzü ise parlayan bir yıldız gibiydi. Neşeli, sevinçli ve her türlü endişeden uzaktı. Gönlünün derinliklerinden gelen sevinç dalgalarını aksettiriyordu. Bunun için o Zebi'nin son sözlerindeki ağır ümitsizliği hissetmedi. Onun gözleri Zebi'de olsa da, akli başka taraflardaydı.

- Anahan'ı biliyor musunuz? Yayılma sayda arkadaşım yok mu?

Zebi başını kaldırıp, arkadaşına baktı. Bu bakış, onun nedense Anahan'ı hatırlayamadığını gösteriyordu. Sonra Saltı tarif etti:

- Geçen güz bizim eve misafir olarak gelmişlerdi ya, ninesi ile beraber! O zaman size kaç defa adam gönderip çağırttım, gelmediniz, babanız cevap vermedi.

Zebi başını salladı:

- Evet, evet. Bildim, bildim. Kendisini gördüğüm yok ki, sadece duyuyorum.
- İşte o kız, o zaman geldiğinde beni davet etmişti. Baharda bir gidip geleyim, diyordum. Yakında yine davet etti. Ona akranlarımla bir gidip gelmek istiyorum. Sizi de alıp gideceğim.
- Ne zaman?

Zebi'nin bu kısa sorusundan Saltı çok şeyi anladı. Bu soru, Zebi'nin çaresi olsa bugün perencisini eline alıp (hem de örtünmeden!), buradan uzaklaşmak için uçmak istediğini gösteriyordu. Bunun için Saltı:

- Ben sizi alıp götürmek için geldim, kurban olayım! dedi.

Ve iki genç kız, sonsuz sevinçler içinde yine birbirlerine sarılıp kucaklaştılar.

* * *

Annelerin gönlü her zaman yumuşak olur. Zebi'nin annesi Kurbanbibi de, Saltı'dan biraz önceki daveti duyunca derhâl razılık verdi:

- Peki, gülüp eğlenip, gelin. Kış boyunca içinizi sıkıntı bastı, bunaldınız, dedi.

Zebi annesinin vereceği cevabı önceden biliyordu. Bu anne, kızının saadetinden başka şeyi düşünmeyen annelerdendi. Dünyada ne kadar iyilik ve güzellik olursa, hepsini şu biricik kızı için ister ve arzu ederdi. Fakat...

Annenin razılığını bildirdiği sözlerine bu “fakat” sözünü ilave ettiği için biçare kızlar sevinç dalgalarını bir defa daha aşikâr etmeye fırsat bulamadılar.

Herkes sessiz kaldı. Herkes kendi önünde bir şeye gözünü dikmiş ve o şeyde Zebi kendi babasını, Kurbanbibi kendi kocasını, Saltı ise suratı daima asık olan soğuk yüzlü bir sofıyı görüyordu.

Bu bulutlu havayı dağıtmak, sadece annenin vazifesi idi:

- Babası sabah namazından gelsin, dedi Saltı'ya bakarak, ben kendim münasip bir dille söylerim, hayır demez, sonra Zebi'ye döndü: Sen kızım, odaya yer hazırla, arkadaşını al, sofraya ser. Biz, babanla birlikte çayı çardakta içip, az önceki meseleyi konuşuruz.

İki kız da ağızlarını açmadan sessiz kaldılar. Çünkü Rezzak Sofi'nin mizacını ikisi de iyi biliyorlardı. Sofi'ye en makul bir mesele olsa da anlatıp rızasını almak için ya kendisinin piri veya büyük bir zenginliğe sahip olmak gerekiyordu. O adam kendi dengi olanlardan hiçbirinin hiçbir zaman hiçbir sözünü dinlemiş değildi. Kadınlardan tavsiye, bilhassa kendi hanımından bir teklif işitmek için Rezzak Sofi'nin yeni baştan dünyaya gelmesi gerekiyordu...

Bu sebeple Zebi gözleri endişe ile kocaman açılmış hâlde ve hiçbir şey söylemeden ortalığı toplamaya başladı.

O ortalığı toplayıp, kahvaltı yerlerini hazırladıktan sonra ocak başında çaydanlıklara çay koyarken:

– Babamdan haber yok mu? diye sordu annesinden. Kurbanbibi, bir sokak kapısına, bir yan taraftaki ağaçların arasından yükselmekte olan güneşe, bir de ocak başındaki kızına baktıktan sonra:

– Bilmiyorum, namaz uzadı mı acaba? Sen çayı biraz bırakıp, yarım kalan yerleri süpüredur, şimdi gelir, dedi.

Zebi bu sırada yine eline süpürgeyi almak istememesine rağmen arkadaşının “bu kız annesinin sözünü dinlemiyormuş” şeklinde bir düşünceye kapılabileceğini düşünerek, hiçbir şey söylemeden süpürgeyi eline aldı ve bir elini bir dizine dayayarak, meydanı süpürmeye başladı. Zebi'nin çayı demleyip gelmesini bekleyip, odada, sofrada oturan Saltı, iki kanadı açık duran kapıdan bu durumu gördükten sonra yerinden kalkıp, arkadaşının yanına çıktı. Zebi onu özür dileyerek karşıladı:

– Arkadaşım, babam duada oturup kalmış olmalı, böyle bir âdeti var. Yoksa şimdiye kadar gelmesi gerekirdi. Canın mı sıkıldı? dedi.

Bu son kısa cümlelerin söylenişindeki samimiyet, sadece birbiri ile yakın arkadaş olan genç kızlarda olur. “Canın mı sıkıldı?” dediği sırada Zebi'nin yüzünü görmek gerekiyordu, bir elinde süpürge, bir eli dizinde, süpürge de yerden alınmış değil fakat başı yukarı kalkmış ve bütün varlığı Saltı'nın ihtiyarında! Gönül, arzu, sevgi, sevinç... Bunların hepsi Saltı'ya doğru uçuyor, ona doğru atılıyor, onu sarıp sarmalayıp, kucaklıyordu! Zebi'nin yüzündeki ay gibi parlak, güneş gibi aydınlık bu durum, maddî hakikatler kadar açık görünüyordu.

Arkadaşının bu samimiyetini Saltı da sadece gözü ile görmüyor, gönlü ile de hissediyordu. Bunun için o Zebi'nin sözüne karşılık vermek yerine, birden süpürgeye yapıştı. Kendi kendine süpürgeyi alıp biraz süpürürse, onun az önceki bu samimiyetine uygun bir karşılık vermiş olacağını düşündü. Zebi elindeki süpürgeyi verdi, lakin arkadaşı süpürmeye başladıktan sonra:

– Vay, bu da nesi! Bırakın, kendim süpürürüm! deyip yine süpürgeye yapıştı. Saltı vermedi, beriki almak istedi, Saltı kaçtı, bu kovaladı; böylece meydanı süpürmek yerine bu iki arkadaş bütün avluyu ayağa kaldırıp, bağırış çağırışlarla ortalığı birbirine kattılar...

Kendi evinin mezarlık kadar ıssız, hanekâh kadar sessiz, kendi gönlü kadar suskun olmasını isteyen Rezzak Sofi, bu kargaşanın üstüne çıkıp geldi!

Kapıdan girer girmez olanca sesiyle:

– Bu ne kıyamet! diye bağırması, iki genç kızı, yıldırım çarpmış bir ağaç gibi, oldukları yerde taş gibi dondurdu. Hâlbuki sofinin dindar hanımı Kurbanbibi de “yeter artık!” diyerek az bağırmamıştı. Eğer bu soğuk suratlı sofi gelmiş olmasaydı, bu iki genç kızın kış boyu biriken gönül dertleri böyle biraz da eğlenerek daha uzun süre devam edecekti. Zaten onların kendilerini unutacak derecede birbirleri ile bu şekilde oynaşmaları, o gam, keder yayının boşalması, sıkıntı selinin önündeki seti yıkıp, ileri doğru atılıp akması değil miydi? Böyle deliller gibi köpürüp taşmaları durdurmak için de elbette böyle deliller gibi haykırışlar ve yıldırım kadar kuvvetli darbeler gerekiyordu.

* * *

Rezzak Sofi'de öyle bir kuvvet fazlasıyla vardı. Bu adam, Ceditçi görünümlü bir hemşehrisinin dediği gibi, “görölmek üzere sergilenen antika mahlûklardan biriydi”. Anlattıklarına göre, onu ana

karnından sağ salim doğurtan ve ilk defa kundaklayan yaşlı kadın, şakacılığı ve eğlence merakı ile kadınlar arasında meşhur olan Hemrâ anaymış. Balayı, kundakladıktan sonra henüz o kadar insan sıfatına benzemeyen yüzüne bakmış ve işte şu sözlerle sevmiş:

– Kurban olayım, misafir, kimden rencide olarak doğdunuz? Kim üzdü sizi? Anlatın! Gözünüzü açın artık! Aydınlık bir dünyaya geldiniz! Şükredin! Sevinin! Şöyle bir gülün! Gülümseyin! Tebessüm edin!

O sırada gülmeyen Rezzak Sofi ondan sonra da gülmedi. Gülme ile ağlama arasında büyük fark var. Gülme ile hiç gülmeksizin devamlı ciddi tavır sergileme arasında da birçok mesafe var. Bunun için Rezzak Sofi'nin gülmelerine gülme denilemezdi.

Gülmemenin imkânsız olduğu yerlerde o da gülüyordu fakat o gülüş, hasta bir adamın gülmesi gibi ağır, birtür soğuk şakalar gibi hüznü vericiydi, yalan ve samimiyetsiz gibi gönül kırıcı oluyordu. Bir gün Zebi'nin çok ciddi bir çehre ile:

– Babam gülmezmiş! dediğini duyunca, Kurbanbibi rahatsız olmuştu. Bu hakikati söylediği için kızından açıkça rahatsız olan Kurbanbibi, bu hakikati kendisi de içinden kaç defa tekrarlamıştı? Dil ile birinin kusurunu söylemek kolay fakat kendi diliyle kendi kusurunu söyleyenler ise çok az. Kurbanbibi her ne kadar söz söylemede marifetli bir kadın olsa da, onu bu azlar arasına dâhil etmek doğru olmaz.

Kurbanbibi söz söylemede ne kadar marifetli ise, Rezzak Sofi de o kadar suskun ve sesi çıkmayan, derdini içine atan, kıskanç bir adamdı. Dış dünyada yani kendi avlusundan dışarıda onun daimî ve yegâne vazifesi, kendisinden büyük ve güçlüler konuşurken “evet, evet” demek, kendisinden aşağı ve güçsüzler konuşurken “hayır, hayır”, manasında başını sallamak oluyordu. Evinde onun ağzından insanlar arasında kabul gören güzel, manalı ve “fikir” sayılabilecek bir söz çıkmazdı. Genel olarak, Sofi'nin bu hususta kendine göre esaslı bir düşüncesi vardı: O kendisi övünerek söylediği gibi, kadınların yanında ağzını açıp konuşmayı kendisine reva görmüyordu. “Bu dil, diyordu Sofi, daima Tanrı'nın zikri ile meşgul olmalı. Bu ağız, her zaman Tanrı'nın zikrine açılır. Ağız ile dil, kulun bedeninde en aziz ve en mübarek organlardır. Onları kadın kısmı gibi aşağı derecede bir mahlûkun yanında konuşmak suretiyle aşağılamak olur mu? Aksi hâlde, Hak teâlânın kulları it ile de konuşsun! Hayır, kadın kısmına çok gerekli olan söz söylenir, o taife ile sadece zaruret sebebiyle konuşulur. Vesselam!”

Özbek'te nihayet her erkek kendi hanımını, kendi helalini, kızı veya oğlunun adı ile çağırır. Kendi hanımını ismini söyleyerek çağırmak olmaz. Hanımının ismi Meryem, kızının ismi Hatice olsa, mümin-Müslüman, hayâ sebebiyle hanımını “Hatice” diye çağırır. Birçok anne ve çocuk beraber “evet!” der. Bunun üzerine ailenin hakiki sahibi olan baba, “büyüğünü çağırıyorum, büyüğünü!” der. Hatta o zaman bile “Meryem'i”, demez.

Bizim Sofi, mümin-Müslümanın bu örfüne de riayet etmez, o kendi helali Kurbanbibi'yi her zaman “Fitne” diye çağırır. Mesela “Fitne, sarığımı ver!”, “Fitne, kız geberesice haydi!”, “Fitne, parayı uzat!”

Kurbanbibi, Sofi'nin nazarında cehaletinden mi veya kendisinin yaratılış hamurunda bu şey var mı, her türlü fitnelikten yani hileden uzak değildir. Kocasının kadınların yanında konuşmamasından o kadar rahatsız olmasa da, lakin kendi helal hanımı yanında konuşmamasına çok üzülüyor ve bu üzüntü sebebiyle hile yoluyla Sofi'yi konuşturuyordu; bazen de dilini keskinleştirerek konuşuyordu. Bunun için Sofi'yi öfkeliendirecek değil, onu biraz rahatsız edecek bir söz söylerdi. İşte o zaman kadın kısmı yanında ağız açıp konuşmayı Sofi'den görün! Vay vay vay!

– İşan⁷ dedem sizin yüzünüzden üzülüyorlarmış, dedi bir gün Kurbanbibi Sofi'ye.

Sofi'nin taş gibi katı ve eşya gibi hareketsiz olan yüzü birdenbire birbirinden farklı değişiklik ve hareketlere uğrayıp, allak bullak oldu:

– Ne dedin, fitne? Niye üzülüyorlarmış?

⁷ İşan: Dinî çevrelerde sözü dinlenen muteber kişi, din adamı veya tarikat piri.

– Adadığı kâkülünü kestirmeye gelen bir balaya yaltaklık ediyorsunuz...

Bu kâfi! Artık bizim Sofi söz söylemede usta bir hatibe dönüşür.

– Aşk iki türlü olur, fitne. Anlamadan konuşma! Aşk-ı mecazî, aşk-ı hakikî...

Kurbanbibi bu sözleri anlamadığı için kocasını konuşturur fakat kendisi de hemen bunalır.

Bunun için o:

– Evet, öyle mi? Ben bilmiyorum. Ben ümmiyim, deyip hemen kaçmaya çalışır.

Hanımının dönüp gitmesinden sonra Sofi de konuşmaktan vaz geçer.

Böylece Sofi, yeri geldiğinde ve damarına basıldığında, mezarda olsa bile konuşur. Hem de nasıl konuşur!

Evinde bulunduğu sırada Rezzak Sofi ya arık boyundaki otları yolar ya avlu kapısının açık kalan zincirlerini yerine koyar veya avluda odun keser veya olmazsa iki eli arkasında, kâh içeri girip, kâh dışarıya çıkıp, kâh avluya geçip dudaklarını arı sokmuş adam gibi ağzını açmadan, hiçbir şey söylemeden dolaşırdı. Yaz mevsiminde, daha çok gündüzleri uyur, geceleri, şafak sökünceye kadar, kendisi yalnız, yüksek sesle “Allahu!” deyip, kendi ailesini ve konu komşuyu uyutmazdı. İşan dedenin olmadığı günlerde serin hanekâhda⁸ çok keyif alarak uyur, derler. Bazen de diğer müritler onu yorgan döşegi ile beraber havuza atarlarmış. Evde olursa, orayı hanekâh gibi serinletip, ondan sonra uzanıp yatar ve öğle namazından sonra uyumuş olursa, akşamüzeri Kurbanbibi’nin seslenmeleri üzerine zorla kalkardı. İkinci namazı, çoğu zaman uykuya kurban edilir, bu sebeple kendi hanımından çok sitem de işitirdi. Ama bu hususta dili kısılır, hiçbir şey diyemezdi...

Kış mevsiminde olursa, gece uyuyordu. “Zaten bir parça gün var, onu da uyuyarak geçirirsem, Kaşgar’dan da uzak kış gecesini nasıl geçiririm? Uyku, ömrü kısaltan bir şey!” diyordu. Bu büyük felsefe ancak layık ve münasip kişilere söylenir. Biçare aile üyeleri, genel olarak kadınlar, bu uyku felsefesini anlamaktan mahrumdur!

Şehirde olursa, kendi evinden başka yerde bir gece bile yatmıyordu. İşan dedenin bir ziyafetinden sabaha karşı evine gelip yatmıştı. Şehirden dışarıya çıktığı çok nadirdi.

Sadece İşan dede ile beraber (sadece onunla!) düğünlere, büyük ziyafetlere, kavun ve meyve eğlencelerine gidiyordu. O zaman elbette dört-beş gün evindeki yatağı, yorganı soğuyordu. Kurbanbibi’nin dediğine göre, yatağı, yorganı “dinleniyor”, Zebi’nin tarifine göre ise “rahatlıyordu”. Bir defasında bir düğün bir hafta uzayınca, altıncı gün bizim Sofi İşan’dan izin almadan kaçıp gelmiş! O zaman İşan dede bir süre Sofi’ye soğuk davranmıştı.

Bu münasebetle Kurbanbibi yine konuşup takıldı:

– Hazreti İşan ile beraber gidip, onun sayesinde o kadar izzet, ikram görüp, her türlü yiyecek içeceklerle ağırlanırken... Hazreti İşan’dan önce kaçıp gelmeniz de neyin nesi? Şehirde açılmayan dükkânınız veya işlemekten geri kalan çeltik değirmeniniz mi vardı?

Sofi yine aşağı taife yanında mübarek ağzını açıp, aziz dilini hareketlendirmeye mecbur oldu.

– Bedbaht fitne! Rahat bırakacak mısın, bırakmayacak mısın? “Hubbül-vatan minel-iman”, demişler yani “vatanı sevmek imandan”dır! Bilmiyorsan her şey boş. Bu dünyada vatanı olmayan sadece çingenedir. Beni vatansız mı sandın?

Sofi biraz kızarak gitti:

– Bu avlu, babandan kaldığı için benim mi demek istiyorsun? Öyle diyorsan, pasaport alıp, Rus’un trenine binip, “haydi!” deyip Mekketullaha gider, orada kalırım! Avlun da başına yıkılsın, fitne!

Bu sefer Kurbanbibi yalvarıp yakararak zorla sakinleştirdi.

Hakikaten Sofi’de hacca gitmek niyeti güçlüydü. Bunu her yıl tekrarlıyordu. Bir iki defa pasaport da aldı. Fakat nedense ayağını şehrinin toprağından kesemedi.

Bu konuda da “vatanı sevmek imandan” deyip, “vatanı”ndan vaz geçemiyor mu? Her neyse, elbette bunun da bir sırrı vardı.

⁸ Hanekâh: İşanın müritleriyle beraber mescidin içinde zikir çektiği mekân, tekke, hücre.

Onun belli bir mesleği, bir marifeti yoktu. Ne ticaretle meşgul oluyor, ne çiftçiliğe heves ediyor, ne esnaflığın ucundan tutuyordu. Bununla birlikte, sofrası ekmezsiz, kazanı yemeksiz kalmıyordu...

Bir yıl uzak bir köyden üvey ağabeyi gelip, üç dört gün kalıp gitmişti. O da kendisi gibi mümin bir yaşlı olduğu için çok iyi görüştüler. Her gün hanekâha beraber gidiyorlardı.

– Sofi, ömrünüzü bir mesleğin ucundan tutmadan mı geçiriyorsunuz? dedi ona ağabeyi hanekâha giderken.

– E e, dedi Sofi uzatıp ve kendi hâinden memnun bir tebessümle gülümsedi: Benim devletim hiç kimsede yok, ağabey! İşan dede Tanrı'mın sevgili kulu, her türlü nimet ona dört taraftan su gibi akıyor. Nehir kenarında susuz mu kalacağız? Siz de tuhafınız!

Bu gülümseme ile yine biraz gittikten sonra, bu sefer ciddi olarak konuşmasına devam etti:

– Ailemiz de maharetli usta bir terzi, Tanrı'ya şükür. Kızımız da doppi dikmekte “usta” oldu! Ailenin eksikliğini gediğini kendileri halledip bitiriyorlar. Ben huzurla tesbihimi çekip yatsam da olur!

Sofi'nin o ağabeyi geçen sonbaharda yine geldi.

Ama bu sefer ciddi bir meseleyi görüşmek için gelmişti. Bir iki gün misafir kaldıktan sonra meseleyi açtı:

– Sofi, kendiniz “vatan”, “vatan” diyorsunuz ve vatanınızı bilmiyorsunuz.

Sofi bu “bilmiyorsunuz” sözüne öfkeleni:

– Niye bilmiyormuşum, ağabey? Siz de sözünüzü bilerek konuşursanız iyi olur!

– Hemen öfkelenmeyin, bilerek konuşuyorum. Vatanınız, ana babanızın yaşadığı, kendi doğduğunuz, ana baba ruhu için mum yakılan yer değil mi?

Sofi sessiz kaldı. Hatta gözlerinden yaş süzülür gibi oldu.

– Niye bir şey demiyorsunuz? diye sordu ağabeyi.

– Doğru söze ne diyebilirim? İlginçsiniz...

– Öyleyse vatanınız, o bizim köyümüz.

– Evet, o köy...

İkisi de bir an sessiz kaldılar. Sofi misvağını kınından çıkarıp yine yavaşça yerine koydu. Yaşlı adam dizine düşen hazan yaprağını sapından tutup hızla döndürürken, cevap verdi:

– Ben sizi alıp o köye götürüyüm, diyerek geldim. Siz, benimle bir avuç toprak için kavga etmişsiniz. Yine bu konu hakkında ileri geri konuşmuş ve bu yüzden de gelip şehre yerleşmişsiniz...

Sofi derin nefes aldığı için sesi titreyerek, cevap verdi:

– Eski defterleri karıştırarak ne yapmak istiyorsunuz?

Olan oldu, geçti. Yeri de batsın, mirası da...

– Hayır, Sofi! Öyle söylemeyin!

Ağabeyinin bu sözü keskin bir sesle ve emir tarzında söylenmişti. Sofi başını kaldırıp, ağabeyinin yüzüne baktı, ağabeyi devam etti:

– Topraktan aziz hiçbir şey yok! Babamız rahmetli, dedelerimiz, onlardan öncekiler, hepsi rızıklarını o bir avuç topraktan çıkardılar... Doğru mu?

Sofi belli belirsiz bir sesle:

– Doğru... dedi.

– Siz niye o topraktan kaçıyorsunuz?

Sofi, bu doğru soruya verecek bir cevap bulamadı.

– Toprak hani bana? dedi. Bir avuç toprağınız var, kendinize yetmiyor...

Ağabeyi cesaretle cevap verdi. Cevaba başlarken, onun yüzü gülmüş, dişleri dökülmüş olan ağzı sevinçle açılmıştı:

– Nehrin öbür tarafındaki tepeliği yavaş yavaş işleyip ekilebilir hâle getirdim. Yine bir avuç sulu yer daha oldu. Şimdi, adamdan ve sermayeden yana sıkıntı çekiyorum...

– Ne yapayım? dedi Sofi, sesi çok yavaştı. Elimden ne gelir?

Ağabeyi bu sefer ciddileşti:

– Şehri bırakın!

Sofi ağabeyinin sözünü bölerek, bir şey söylemek istemişti fakat o bırakmadı:

– Siz acele etmeyin! Söyleyeceğim sözü dinleyin! Sofi sessiz kaldı. Sonra ağabeyi devam etti:

– Şehri bırakın! Bu avluyu satın! Şehirde avlu ve bağı iyi bir paraya alıyorlar. Bunun yarı parasına veya üçte birine köyden küçük bir avlu alırsınız. Geri kalanıyla da malzeme alırsınız. Kendi yerimizin yakınından bir parça daha yer buluruz. Onu da alırsınız. Henüz güçlü kuvvetlisiniz, birleşip işleriz. Doğru mu?

Sofi bir şey söylemedi. Beyaz doppısını başından almış, büküp oynuyordu...

– Haydi, bir şey söyleyin!

Sofi hiçbir şey söylemeden yerinden kalktı. Yine hiç sesini çıkarmadan içeriye doğru bir iki adım attı. Sonra yine arkasına dönüp, cevap verdi:

– Ben sarıgımı, tonumu⁹ giyip çıkayım. Cumayı hanekâhta kılarız. Geç kaldık...

Ağabeyi hanekâha giderken, yine bu meseleyi açtı:

– Peki, deyin. Köye gidelim! Ölüm, hak! Ölüm geldiği sırada birbirimizden uzak düşüp, birbirimize hasret olarak ölmeyelim...

Sofi bir ulakçı tayı¹⁰ gösterdi:

– Bu hayvancağız, çok iyi bir at olur mu? Vay vay vay! Sessizlik çöktü. Sonra yine söze başlandı:

– Ne dediniz? Konuşun! Kocakarı da çok istekli...

– İşte o, mabeynci Ömerali'nin hamamı. Yüz yetmiş yıl önce yapılmış hâlâ bir tuğlası bile düşmemiş. İçine girsene, çın çın yankılanıyor.

Ağabeyi kendi fikrini dinletip kabul ettiremeyince, Kurbanbibi ile görüşüp, meseleyi İshan dedeye arz etti.

İshan önce:

– Sofi kendisi nerede? diye sordu. Sofi'nin ağabeyi:

– Evde kaldı. Biraz dişi ağrıyor, dedi. İshan güldü:

– Dişi mi ağrıyor? dedi. Vay vay! Diş ağrısı yaman bir şey. Gidin anlatın, zahire pazarının köşesindeki berbere gitsin, kerpetenle hemen tutup çeker. Sakinleşir. Gidin, âmin, Allahü Ekber!

Böylece Sofi'nin ağabeyi ümitsiz bir hâlde köyüne döndü. O atına binip, vedalaşıp iyi dileklerde bulunurken Sofi içeride “Hikmet” okuyordu. Kurbanbibi peçesini yüzüne tutarak dış avlu kapısının önüne kadar çıktı. Elbisesinin uzun yeni ile gözyaşlarını silip, köyden gelen misafirini yolcu etti. Kurbanbibi'nin yanında durup, yankılı sesiyle: “Güle güle gidin şimdi! Adalethan ablamlar gelsinler. Küçük hediyeyi, elbette alıp gelin”, diye konuşan Zebi, misafir gözden kaybolunca, annesine sordu:

– Babam niye yolcu etmeye çıkmadı? Kurbanbibi kısaca cevap verdi:

– Babanın huyu kurusun, balam! dedi ve içeri döndü.

Kurbanbibi'nin bundan başka endişeleri de artıyordu. İşte bu köylü misafirin gelişi yine büyük bir endişeyi de canlandırdı. Hakikaten biçare Kurbanbibi üst baş, bilhassa biricik kızının çeyizi hususunda çok endişeleniyordu.

Böyle endişelerin tesiriyle, o daha fazla tahammül edemeyip, gidip, sık sık Sofi ile basit şeyler için kavga ediyordu. Öyle kavgalara Sofi'nin asla tahammülü yoktu, “Tanrı verir!” deyip, olanca sesiyle bağırarak cevap veriyordu.

Kurbanbibi de insan değil mi, tahammül edemiyordu. Bir gün kendi kendine söylendi:

– Tanrı verir elbette! O zaman kulu da hareket ederse, gayret ederse verir! Tanrı “sebeb”i halleden değil mi, nihayet? İshan anam bir gün İshan Sofi'den¹¹ okuyarak, çalışmanın farz olduğunu söylemişlerdi!

⁹ Ton: Türkistan'da pardesü, cübbe gibi üstten giyilen önü açık ve uzun mahallî kıyafet.

¹⁰ Ulakçı tay: Kesilen bir buzağı veya oğlağı atıların birbirlerinden çekip alarak oyna dıkları ulak tartuu, kökbörü veya köpkeri adlı oyun için özel olarak yetiştirilen tay.

¹¹ Dinî ahlâk kitabının müellifi mutasavvıf şair Sofi Allahyar'ın halk arasındaki ismi.

Bu yakınmalara Rezzak Sofi cevap bile vermedi. Hiçbir şey söylemeden gerisin geri döndü. Kurbanbibi söylenmeye devam edip, hatta sesini daha da yükseltmeye başlamıştı. Sofi kendisinin o her zamanki kısa sözlerinden birini öfke ile bağırarak sarf etti:

– Oldu diyorum, it balası!

* * *

Babası geldikten sonra Zebi'nin gönlünü dolduran ızdırap ve heyecanlar, Rezzak Sofi'nin “Nedir bu kıyamet!” şeklindeki feveranından daha korkunçtu. Soğuk yüzlü bir Sofi'nin nezdinde bu kadar korkunç görülen sıradan ve tabîî bir balalık oyununa gösterilen bu tepkinin sebep olduğu ızdırap, küçük kafesin açılışını beklediği sırada kapıya kocaman bir kilidin vurulduğunu gören bir kuşun ızdırabından az olur muydu?

İki kızın bilhassa Zebi'nin gönlündeki ızdırabın Sofi girdikten sonra daha da alevlenmesi gerekiyordu. Çünkü kızlar eğlence ve oyuna kapılıp, bütün her şeyi unutmuş değiller miydi? Karanlık kış günlerinden kalan dertler, dört duvar arasında yaşamaktan kaynaklanan sıkıntılar, babadan gelen zulümler, görücülerin sebep olduğu rahatsızlıklar durmamış mıydı? Gençliğin kuvvetli dalgaları, onların hepsini bir bahar yağmuru gibi yıkayıp gitmemiş miydi? Böyle bir arkadaşın bu kadar şirin muameleleri karşısında o kadar aksi ve inatçı babanın varlığı da unutulmamış mıydı? Evinden “Hemen gidip gelirim”, diyerek çıkan Saltı da verdiği sözünü, evini ve ana babasını unutup, elinde bir süpürge ile kalmamış mıydı?

Gaflette kalanların başına inen sopa çok yaman olur, derler. Bu iki kız oyun ve eğlence hevesiyle gaflete düşmüşlerdi. Sofi'nin ağır darbesi ile kendilerine gelince, önlerine zor bir dağın dikildiğini görüp, gayriihtiyari korkuya kapıldılar. Bu dağdan aşmak gerekiyordu, hâlbuki bu dağ, böyle genç balaların aşabileceği dağlardan değildi. İkisi de ızdırabın bu ağır yükünü birbirlerinin gözlerinden okudular.

Sofi'nin bağırıp çağırmasından sonra biraz şaşkınlıkları geçince, eve girdiler ve kendilerini kapının arkasına alıp, Rezzak Sofi'nin hareketlerini gözetlemeye başladılar. Gözleri Sofi'de fakat kulakları Kurbanbibi'nin ağzında idi. Onun söyleyeceği sözler, onların gönüllerinde hâsıl olan ağır ve karışık düğümü ya çözecek veya daha beter karmaşık hâle getirip, bu iki genci yine kaç ay boyunca birbirlerinden ayırıp uzaklaştıracaktı.

Bunlar eve girince, Sofi'nin kapı önünde rengi ağarıp bozardı. Sonra sarığını Kurbanbibi'ye uzatıp, üstündeki açık sarı, önü açık uzun elbisesini uzaktan sedire attı ve her zamanki sesiyle:

– Kancıklar! diye bağırdı.

– Gençler eğlenip oynayırsa, ne olur? Niye bu kadar öfkeleniniz? dedi Kurbanbibi.

– Konuşma, eşek!

Kurbanbibi sesini kesti. Sofi sedirden tarafa yürüdü. Sedirin üstüne sofra serilip, bir bakır tabak dolusu ekmek ile piyalede şerbet konulmuştu. Sofi sedire çıkıp oturduktan sonra Kurbanbibi ocaktan çayı alıp geldi.

Sofi'nin bu vaziyetini gördükten sonra iki kızın bütün ümidi de kesildi. Zebi bu ümitsizliği gizleyemedi:

– Oynaşmayalım, ölelim artık babam hiçbir yere çıkarmaz...

Saltı da kendi endişesini dile getirdi:

– Ne yapacağız şimdi? Siz gitmezseniz, ben de gitmem. Anahan da iyice tembihlemişti.

– Sessizce otursaydık acaba gönlü yumuşar mıydı? dedi Zebi.

Saltı bir şey söylemedi. Biraz sonra yine kendisi ilave etti:

– Gönlü ölsün, yumuşadığı zamanı hiç gördüğüm yok!

Koca koca taşları dere kenarına devler atmış, derler. Acaba en büyüğünü babamın göğsüne koyup, “İşte bu senin gönlün!” demiş olabilir mi, geberesiceler!

Bu söz Saltı'ya tesir etmiş olmalı ki, kıkırdayarak güldü. Zebi buna hakikaten öfkelenmişti, elini uzatıp arkadaşının ağzını kapattı.

– Bak sen şuna! Daha beter hâle getireceksiniz işi! dedi.

Saltı zorla kendine hâkim oldu. İkisi yine gözlerini kısarak ihtiyar ile yaşlı kadına baktılar.

Bir süredir kocasına bakıp sessiz oturan yaşlı kadının şimdi hafiften gülümsüyor olması, bunları canlandırdı. “Gördünüz mü?” dercesine ikisi birbirlerine baktılar.

Hakikaten Kurbanbibi, Sofi'nin hoşuna gidecek bir söz bulmuş gibi, cesaretle ve rahat bir tavırla gülerek söze başladı:

– Ben Zebi'yi bir yere göndereceğim...

Sofi bu sefer bağırmasa da soğuk bir sesle sordu:

– Nereye? Niye?

– Aydıncöl'deki Halfe işanımızın küçük kızları birkaç arkadaşını “baharda gidin”, deyip çağırtmışlar. Bunların birisi Zebi, yine birisi de onun arkadaşı olan Saltanathan imiş. Saltanathan arabayı koşturup, kendisi Zebi'yi haberdar etmek için gelmiş. “Hayır”, dersek nasıl olur?

Hanımı ne derse, “hayır” diyen Sofi bu sefer birden “hayır” demeden önce düşündü. Kızlar Kurbanbibi'nin bu tedbirinden memnun olup, yine ümitlenmeye başlamışlardı.

– Kurban teyzem halletti! dedi Saltı.

– Anam söz söylemede usta. İşan denilince akan sular durur. “İşan”, dersiniz, babam canını bile feda eder. Tanrı bunu işanlar için yaratmış.

Saltı, Zebi'nin bu sözlerini duyduktan sonra Sofi'nin “peki” diye cevap vereceğine inandı. Bir elini arkadaşının boynuna atıp, onu kucaklarken:

– Oldu, arkadaşım, artık gidiyoruz! dedi.

– Hemen ümide kapılma! Babam makul söze kolaylıkla rıza gösterecek bir adam değildir. Sessizce durup seyredin, henüz bir şey söylemedi.

Sessizlik uzayınca Kurbanbibi şimdi bu sefer ciddi bir çehre ile:

– Niye bir şey demiyorsunuz? Peki, deyin! Büyük adam, ayıp olur. Bir iyi hanımları, bir okuma yazma bilen kızları var. Kendilerini ise siz kendiniz biliyorsunuz, dedi.

Sofi her nedense:

– Biliyorum, fitne, biliyorum! dedikten sonra yine sessiz kaldı.

Şimdi Kurbanbibi daha da ciddileşti:

– Öyleyse “hayır”, deyin. Saltanathan'a cevap vereyim, gitsin! Sabah ezanında gelmişti.

Bundan sonra Sofi'nin dili çözüldü:

– Acele etme, fitne, “hayır” deme, peki, gitsin. Ne zaman gelecek?

– Yarından sonra sabah veya akşamüzeri.

– İşan anamın sözünden çıkmasın.

Sofi yerinden kalktı. Sedirden inip, ayakkabısını giyerken:

– Güzel sesim var diyerek türkü söylemeye kalkmasın, dedi. Namahremlere sesini dinletirse, razı değilim.

Bu sefer adam gibi konuşarak Kurbanbibi'yi memnun eden Rezzak Sofi, bu sözlerden sonra yine kendi sessizliğine gömüldü. Biraz sonra sarığını giyip, yahtegini¹² eline aldıktan sonra:

– Heybeyi ver, fitne! Olmazsa, iki kap ver! dedi. Kurbanbibi kabı uzatırken kocasının eline bu sırada biraz para geçtiğini, şimdi büyükçe bir alışveriş yapmak için pazara gideceğini ve biraz önceki büyük iltifatın da paranın gücü ile olduğunu anladı...

Sofi homurdanarak kapıdan çıkarken, evdeki iki sevinçli kız yine birbirlerine sarılmışlardı.

¹² Yahteg: Önü açık, pardesü gibi giyilen uzun erkek elbisesi.

* * *

Kafesin kapısı açıldı!

Şimdi kuşlara kanatlarını açarak, “pırr” diye uçmaktan, geniş göklere, fezalara süzülmekten başka iş kalmadı. Artık sadece perenciyi örtünmeden, şöyle başın üstüne atıp, peçeyi de öylesine iğreti tutturup harekete geçmek gerekiyordu.

Fakat kapının o şekilde açılmasına kim sevinir? Bundan kim hoşnut kalır? Hürriyetin lezzetini kim fark eder? Bu kadar aksi bir adamı bu kadar ustalıklı yola getiren annenin hak ettiği hürmeti kim yerine getirir? Onu kim kucaklar, kim öper?

İki kızın odadan çıkarak beraberce Kurbanbibi’nin boynuna sarılışları, işte o nimetin bir şükranesi idi. Kızlar kendilerinin sonsuz sevinçlerini aşikâr etmekle beraber, anneye olan minnettarlıklarını da samimi olarak göstermeye çalışıyorlardı. Onlar yaşlı kadına sarılıp, sevip okşayıp, onunla o kadar çok oynastılar ki, kadın takati kesilip, sedire yuvarlandı. Bunlar sevinç çılgınlıkları atıp, cilveleşip yaşlı kadınla oynarlarken, o da yorulup nefes nefese kalarak:

– Yeter, şımarıklar yeter, diyorum, yeter artık... Durmayın, gidin!.. diye söyleniyordu.

Yaşlı kadın yalvardıkça bunlar daha da şımarıyor, biri bırakıp, diğeri:

– Demek öyle ha!.. Vay, tövbe de! Halfe işanın kızı çağırtmış öyle mi? Vay, tövbe de deyip onu gıdıklıyorlardı.

Nihayet, kendileri de bayılacak derecede yorulup, yaşlı kadından ellerini çektiler ve “oh!” deyip ikisi iki tarafa oturdular.

Bunlar paldır küldür kapıyı açıp, aceleyle sokağa çıktıkları zaman, çırçır fabrikasının ince sesli çingırağı saatin on iki olduğunu haber veriyordu.

II

Salı’ların evinde akşama kadar yol hazırlığı yapıp, biraz patır¹³ ile samsa¹⁴ hazırlayıp, sokak kapısının sol tarafındaki büyük kütükten arabaya atladıkları sırada gün batıyordu. Araba şehirden çıkıp, bozkır yoluna girdiğinde, gecenin kara perdesi yeryüzünü kaplamıştı. Kar altından ortaya çıkan toprak, baharın serin havası ve ferahlık veren esintisi altında âdeta uyukluyordu. Ay henüz çıkmamıştı. Fakat gece karanlığının aksine sayısız yıldız gökyüzünde sıralanıp meşalelerini yakmışlar, tam karşıda görünen en parlak yıldız, soğan doğrayan bir gelin kızın gözleri gibi pır pır ederek yanıyordu.

Kızlar sessizdiler. Arabacı canı sıkıldığı için yavaştan bir türkü söylemeye başladı. Alçak sesle söylenen türkü iyi duyulmayınca Salı sesini yükseltti:

– Ölmescan, var mısınız? Doğru dürüst söyleyiniz ya! Salı’nın başka bir arkadaşı olan Kumrı da onun sözünü destekledi:

– Evet, doğru, böyle güzel sesiniz varmış, coşkun bir sesle söylemez misiniz? Geniş bozkırda ne kadar uzatırsanız, o kadar titreyerek gider.

Arabacı genç delikanlı güldü. Karanlıkta yavaşça arkasına döndü. Arka sıradaki kızlar peçeyi açarak oturdukları için onların yüzlerini biraz görebilirdi. Gülümseyerek durup, kızlara biraz bakınca:

– Aranızda sesi güzel türkücünüz olduğu hâlde bana takılmanız ilginç! dedi. Biz, “su olmazsa teyemmüm”le idare eden türkücülerdeniz.

Kızların hepsi Zebi’ye baktılar. Herkesten onu destekleyen türlü sesler yükseldi:

– Evet, doğru!

– Gerçekten, hiçbir şey söylemeden oturan arkadaşımıza bakın hele!

¹³ Patır: Mayasız hamurdan yapılan bazlamaya benzer ince ekmek.

¹⁴ Samsa: İçine et ve soğan konularak tandırda pişirilen hamurlu yiyecek.

– Türkücü aramızda ya.

Zebi sesini çıkarmadan oturuyordu. Onun böyle durması da böyle bir tekliften korktuğu içindi. Elbette genç kızın gönlündeki eğlenmek, gülmek ve hoşça vakit geçirmek arzusu başka her şeyden daha güçlü idi. Lakin Zebi öyle bir babanın kızı idi ki, onun yüzünden bütün arzularını kontrol altında tutmak, gönlünün bütün heves ve dileklerini uyandığı anda boğup atmak daha doğru olurdu. Zebi böyle davranmaya alışmıştı. Bunun için de delikanlının ağzından kendi ismini duyunca, bütün vücudu heyecanla titredi. Sonra kızlar tarafından söylenen sözler, onu sıkıntıya soktu. Ne diyeceğini bilmiyordu. Düşünerek cevap vermek için gönlünün sıkıntıya düşmemesi gerekir. Hâlbuki gönül huzursuz ve bu sebepten dolayı da sıkıntıda...

Arabacı ön taraftan konuşmasına devam ederek:

– Hay yaşa, demekki varmışsınız! Ortaya alın türkücüyü! dedikten sonra Zebi'nin dili çözülde:

– Konuşarak gidelim. Böyle karanlıkta!..

– Cin mi çarpar? dedi birisi.

– İyi değil, böyle zifirî karanlıkta... Konuşarak gidelim. Şirin şirin sözlerden.

Arabacı onun sözünü böldü:

– Şirin şirin söz yerine şirin şirin türkû olsun, abla. Tarifinizi işitip, ciğerlerimiz parça parça kan oldu...

Saltı şaka yollu takıldı:

– Vay, tövbe! Parça parça kan mı oldu? Sana zulüm olmuş.

Arabacı da bu sözün altında kalmadı:

– Kan olan yürekleri bir nefeste açmak sizlerin elinizde, ablalar! Biz de dünyaya gelip bir ferahlayalım!

Yine hiçbir şey söylemeden oturan Zebi'ye bu defa Saltı yalvarmaya başladı:

– Arkadaşım, bir şey deseniz ya! Herkes hep beraber seni bekliyor.

Zebi arkadaşını ikaz etti:

– Sizin söyleyeceğiniz söz bu mu? Babamın söylediklerini kendi kulağımızla duymuştunuz! Ya kulağına gidecek olursa, ne olur? Bunu bile bile...

Saltı arkadaşını durdurdu:

– Biliyorum arkadaşım, biliyorum! Babanızın sözlerini bir değil, iki kulağımla duydum. İnsanlar içinde, kalabalık arasında seni buna zorlayacak olursam, bana kırılabilirsin. Fakat burası, gece kimsenin bulunmadığı تنها bir bozkır olsa bile yine biraz söylemez misiniz?

– Namahreme duyurarak mı?

Zebi bu sözü samimi olarak ve tehdit edercesine söylemiş olmasına rağmen kızların hepsi birden güldüler. Yine bir takım sesler yükseldi.

– Bu da namahrem sayılır mı?

– Bu Ölmescan da mı?

– Namahremi canı çıksın.

Zebi gerçekten rencide olmuştu. Ağlamaklı bir sesle Saltı'ya:

– Böyle yapacağınızı bilseydim, gelmezdim, dedi. Kızlar işin bu hâle gelmesine şaşırarak seslerini kestiler. Arabacı:

– Tövbe! Tövbe! diye kendi kendine söylenip, atı sert bir şekilde beş altı defa kamçılardı.

At adımlarını hızlandırıp, arabayı güldür güldür yürütmeye başladı. Herkes sessizliğe gömüldü. Sadece Saltı ile Zebi ikisi aralarında fısıldaşarak konuşuyorlardı. Bu fısıldaşma neticesinde, Saltı arkadaşını sakinleştirmeye muvaffak olmuş, bunun üstüne yine kızlar “yar yar¹⁵” söylemeye başlayınca, onun da iştirak edeceğine dair söz almıştı. Bir defa başlayınca ondan sonra kendisi gelir, diye düşünüyordu Saltı.

Birden kızlardan tarafa döndü:

¹⁵ Yar yar: Gelinin babasının evinden çıkarılırken söylenen ve her beyti “yar yar” ibaresiyle biten türkû.

– Haydi, kızlar, kendimiz “yar yar” söylemeye başlıyoruz!

– Evet, haydi! dedi arabacı.

Kızlardan cevap beklemeden Saltı kendisi başladı. “Uzun uzun argamçı ya...

Kızlar da iştirak ettiler:

...Helinçekke,

Çeken köynek yaraşar Kelinçekke.

Çeken köynek yenige Tut kakaylık...”

Birkaç beyit geçtikten sonra Zebi’nin pürüzsüz ve temiz bir piyale gibi yankılanarak çıkan güzel ve keskin sesi de buna katıldı. Bu ses, gökte titreyerek parlayan en aydınlık yıldız gibi, diğer seslerden açık bir şekilde ayrılıyordu. O zamana kadar “yar yar” a kulak verip, hiçbir şey söylemeden, yavaş yavaş atını kamçılıyarak gitmekte olan arabacı, bu sesle birlikte derin bir “of” çekti, elindeki kamçısını ağaçtaki hazan yaprağı gibi parmaklarının arasında tuttu.

Saltı’nın tahmini doğru çıkmıştı artık Zebi “yar yar” ı kendisi yalnız söylüyordu. Arabacı ile beraber diğer kızların hepsi birden âdeta kulak kesilmişlerdi. At bu güzel sesin şirin terennümleri altında başını önüne eğmiş, boynunu yavaş yavaş sallayıp birer birer adım atıyordu. “Yar yar” lar bitip, başka türkülere geçildi. Artık Zebi’yi durdurmak mümkün değildi. Zaten onun durmasını artık kim isterdi ki! Bozkırların geniş kucağından uçup gelen hafif esintiler, kızın ağzından çıkan sesleri kanatlarına bindirip, bir yerlere, uzaklara alıp gidiyordu. Hey!.. Uzaklarda pır pır ederek görünen köy ışıkları da tepedeki yıldızlar gibi, rüzgârın kanatları ile gelen güzel seslerin zevkinden mest olarak yanıyorlardı.

Zebi gönlünde yatan kör düğümü artık açmıştı. Rezzak Sofi’nin soğuk yüzü gözünün önünden uzaklaşmış, nasihat olarak binlerce defa söylenen sözler unutulmuş, soğuk sofilerin “haram” denilen davaları kırılıp, parça parça olmuştu. “Namahremlik” safsataları atın ayakları altında ezilmiş, bu esir kızın kendine benzeyen esirlerden başka hiçbir şahit ve casusun olmadığı şu geniş bozkırın bağrında yıllardan beri biriken elemelerini türkü hâlinde sonsuz boşluklara yayıp dağıtmıştı.

Araba tek kanatlı küçükçe bir kapının önünde durup, arabacı çocuğun kamçının kabzası ile kapıyı çalıp içeriden yaşlı bir kadının ince ve cansız sesi ile “Kim o?” diye sorduğu sırada insanlar çotkan uykuya varmışlardı.

* * *

Yaşlı kadıncağızın sorusuna arabacı şaka ile karışık cevap verdi:

– Şehirden bir araba dolusu misafir getirdim, ana! Eviniz şimdi yandı! İki günde neyiniz var, neyiniz yok, hepsini tüketirsiniz artık! Haydi, kapıyı açın! Karnımız ölmüş gibi aç.

Kızlar güldüler. Yaşlı kadın kızların gülüşünü işittikten sonra misafirlerin kimler olduğunu anladı:

– Ha, Saltanathan’lar mı? diye söylendi.

Bu sözle birlikte ince bir zincirin şakırdayarak indiği ve kapının gıcırdayarak açıldığı duyuldu. Yaşlı kadıncağız, kapıyı açar açmaz bunu müjdeli bir haber olarak duyurmak üzere içeriye yürümüşü.

Arabacı:

– Haydi, inin artık ablalar! deyip muzafferane bir sesle haykırdı.

Fakat onun bu haykırması faydasızdı. Çünkü zincirin zayıf şakırtısı kulaklara çarpar çarpmaz kızlar kendilerini arabadan atmaya başlamışlardı. Dumanı ve isi aydınlığından daha çok olan küçük feneri tutan yaşlı kadın ile beraber Zebi’lerin yaşında bir kız “Vay, öleyim, uyuyup kalmışım! Vay, öleyim, gözüm uykudan kapanıyor!” deyip içeriden özür dileyerek çıkıp geldi. Bu taraftan:

– Vay, kurban olayım! Anahan! Canım arkadaşım! deyip Saltı perencisini eline alıp yürüdü. Kucaklaşarak görüştüler. Diğer kızlarla biraz uzaktan el ucunu değdirip görüştükten sonra Anahan yine Saltı’ya yapıştı ve ikisi birbirinin koltuğuna girip içeri doğru yürüdüler. İki arkadaşın cıvı cıvı konuşmaları, birbirlerine sevinçlerini ifade eden neşeli ve yüksek sesleri, diğer bütün sesleri bastırdı.

Fakat sokakta, araba üstünde başka şirin bir sohbet cereyan ediyordu ki bunlardan o iki bahtiyar kızın hiç haberi yoktu:

Saltı'nın annesi ile büyükannesi onu kendi akranı, genç kızlarla beraber uzak bir yere gönderirken, tedbir almayı da unutmamışlardı. Saltı'nın annesi kaynanasına:

– Genç kızları kendi başlarına göndermek, olur mu? Birimiz onlarla beraber gitmezsek olur mu? deyip kendisinin akıllı bir kadın olduğunu bildirdiği sırada, kaynanası çok keskin bir cevap vermişti:

– Elbette, kurban olduğum! Kendileri yalnız başlarına gidecek olurlarsa...

Tandır karşısında sıcaktan pişip, çiy taneleri gibi iri iri terlere batıp, Zebi ile beraber patır yapmakta olan Saltı'ya bu fikir çok kötü tesir etmiş ve o da derhâl kendi sesini duyurmuştu:

– Sanki bizi kurt mu kapacak? Gençlerin arasına yaşlıları katmanın ne manası var? Sıkıntıdan ölmez mi insan?

Büyükanne torununun bu şımarıklığına sadece şımarıklık olarak bakmış, bunun için:

– Kurban olayım balam, sen patırını yap! Geceye kalıyorsunuz. Bu sizin aranızda karışma işi değil! deyip yine kendi “akıllı” gelini ile fikrini devam ettirmişti.

Bu konuşmanın neticesinde kaynana ile gelin evde kalacaklar fakat iki üç aydan beri bunların yanında yaşayan dostlarından Sevribibi adlı yaşlı bir kadının da kızlara göz kulak olmak üzere onlara katılmasına karar verilmişti.

Bu yaşlı kadının yanlarına katılmasından kızlar rahatsız olmamış, belki aksine sevinmişlerdi. Bu yaşlı kadın, arabaya adım atar atmaz, kızların ortasına yerleşip, Zebi'nin dizine başını koyup uykuya dalmış ve bu şekilde köye gelindiğinde bile gözünü açmamıştı.

Kızlar kendilerini paldır küldür arabadan atıp kapıdan içeri girerken, Zebi yavaşça yaşlı kadını uyandırdı:

– Anacan, kalkın, geldik!

Anacandan cevap gelmedi. Zebi aynı alçak sesle bir daha uyandırdı, anacan hâlâ sessizdi. Arabanın ön tarafından gelen arabacı da yardımda bulundu:

– Hey! Teyze, kalkın, geldik!

Erkek kişinin güçlü sesi ile yaşlı kadın gözünü açtı fakat uykulu vaziyette:

– Şimdi kurban olduğum peki, kalkıyorum dedikten sonra yine uykuya daldı.

Zebi çok şaşırdığı için arabacının namahremliğini de unutup, az önceki şaşkın bakışlarla ona baktı. Bu sırada ay epeyce yükselmişti. Arabacı mülayimce gülümsedi. Genç delikanlının bu tatlı tebessümünü ay ışığında açıkça görebilen genç kız, bütün vücudunun hafiften titrediğini hissetti ve kızarak arkasına baktı. O bakış, arabacı delikanlıya da başka türlü tesir etmiş olsa gerek, yaşlı kadını dürterek uyandırmak için elini yukarı uzattı. O sırada yaşlı kadın yabancı bir elin kendisine değdiğini öncekinden daha şiddetli bir sarsıntıyla hissetti. Erkek kısmı ile ilk defa bu şekilde karşılaşan genç kız, o sırada biraz şaşırmıştı. Bunun için elini derhâl çekemedi ancak kendine geldikten sonra birden şiddetle geri çekti. Fakat genç delikanlının güçlü elleri onu sıkıca tutup, yaşlı kadının başından aşağı indirdi ve iki genç, bu sırada oldukları yerde kalakaldılar.

İçeride oturan bahtlı misafir kendisinden bahtlı ev sahibiyle beraber, epeyce vakit geçtikten sonra kaybolan iki misafiri takip edip sokağa çıktığı sırada, sokaktaki iki genç ellerini birbirlerinden henüz ayıramamışlardı. Yaşlı kadın ise iki gencin bu sıkıntılı karşılaşmasına kuru bedeni ile şahit olup, henüz tatlı uykusuna devam ediyordu.

Kızlar toplanarak yaşlı kadını uyandırdılar, beraberce arabadan indirdiler. Yaşlı kadın Saltı ile Anahan'ın koltuğuna girip, kendisi uykuda, sallana sallana içeri doğru yürüdü. Zebi de diğer arkadaşları gibi arabadan kendisini atarcasına inmek istedi fakat kamçılı delikanlı gelip, yine elini uzattı ve bu yüzden o kadar yüksek arabadan kendini atan en sonuncu misafirin ayak sesi hiç kimsenin kulağına çarpmadı.

Misafirler yemek telaşına fırsat vermeden, süt, yoğurt ile sade çay içip, derhâl oturdukları yerlerine uzandılar ve arabada gelirken yoruldukları için uzanır uzanmaz da uykuya daldılar.

Arabacı içeriden çıkarılan iki ekmek ile bir kâse yoğurdu yedi ve atı dışarıya bağlayıp, kendisi arabanın üstüne uzandı. Uykusu kaçmıştı. Beyninde, ömründe ilk defa olarak tuhaf ve şirin hayaller dönüyordu. Gökteki aya bakıp, yerdeki ayı düşünüyor ve biraz önceki gibi tatlı tatlı gülümsüyordu.

İçeridekiler de derin bir uykudaydılar fakat aralarında, tıpkı sokaktaki genç delikanlı gibi uykusu kaçmış, göğsündeki yeni, yabancı ve şirin duyguları anlayamamaktan dolayı şaşkın olan biri vardı. O da gökteki aya bakıp, yerdeki “tay”ı düşünüyor ve yüzü nar gibi kızarıyordu.

O sırada, köyün derbeder itleri coşmuş, her taraftan havlamaya başlamışlardı. Dar sokağın sonundaki dere de herkes uyuyup sessizliğe gömülünce, heybetli sesini alabildiğine yayıp, aç kaplan gibi “guv guv” böğürüyorlardı.

III

Anahan yoksul bir ailenin kızıydı. Babası, bu, henüz pek gençken ölmüş, annesiyle beraber ikisi ağabeyinin himayesine kalmışlardı. Ağabeyi Halmat, akli erdiğinden beri iş peşinde koşuyordu. Henüz oyun çağında çocuk yaşlarında da bütün köyün sürüsüne bakıp, ailenin ihtiyaçları için bir katkıda bulunmaya çalışıyordu. Onun çobanlık ettiği zamanları köyün insanları hâlâ hevesle hatırlıyorlardı. Sokakta ona rastlayanlar:

– Sürümüzü yetim bıraktın! deyip başlarını esefle sallayıp geçiyorlardı. Sık sık tekrarlanan bu tür sözler onun yüzünü güldürüyor, gönlünü hoş ediyor, durmadan çalışmak için bileğine güç kuvvet veriyordu. Onun kendine ait merhum kaynatasından kalan bir parça çeltik tarlası vardı, bütün gücünü buraya sarf ediyordu. Herkesten önce işe başlayıp, herkesten geç bitiriyor ve herkesten çok çalışıyordu. Sadece bununla altı kişilik büyük bir ailenin nafakasını temin ediyordu. Anası yaşlanıp iki büküm olmuş, bir kızı ile bir oğlu henüz küçük çocuk, hayatın bütün yükü hanımı ile kızkardeşinin üzerinde. Bu ikisi tarla işlerinde ona yardım etmekten de geri durmuyorlardı. Onların tarlada da faydaları çok oluyordu. Halmat kendisi böyle çalışıp didinip, hayatın ağır yükünü yalnız başına taşıdığı için hanımı da, kızkardeşi de onu başüstünde tutuyorlardı. Her hususta onun taleplerini memnuniyetle yerine getirip, hiçbir işte üzmemeye gayret ediyorlardı. Çalışmaktan başka hiçbir şeyi bilmeyen bu yoksul delikanlının ne gibi ağır talepleri olabilir dersiniz? Bütün hevesler, talepler ve düşünceler, her ne olursa olsun, bu aileyi geçindirmekle ilgiliydi. Elbette gelin de, kız da genç insanlar; gençlerin nazları, hevesleri olmuyor değildi. Onların heveslerine tamamen haksız demek doğru olmasa gerek. Çünkü onlar da gençler, diğer akranları gibi onların da arzu ve hevesleri vardı, gönülleri birçok şey istiyordu. Zindandaki esirin hiçbir hayali olmaz, diye kim söylemiş? Dilenci padişah olmak isterse, fena mı? Bazen bu tür güçlü talepler gelinde veya kızda görülüp biraz ortaya çıkmaya başlayınca, güngörmüş hassas biri olan yaşlı kadın bunu derhâl hissediyor ve ona göre tedbirini alıyordu. Halmat’a biraz ağır gelen bir iş olursa, ona sezdirmeden kendisi yapıp bitiriyordu; yeri geldiğinde mülayim davranıp, yeri geldiğinde sertçe ikaz edip, kızı veya gelininin gönlünde uyanan hevesin alevlerine su serpiyor, o alevleri daha da büyümeden söndürüyordu. Onların talepleri çok makûl olursa, kendisi bir çaresini bulup, hallediyordu. Onların gönlünü alıyor, Halmat’ı fazla sıkıntılardan kurtarıyordu.

Şehirden Saltı’ların bir araba hâlinde gelmeleri de Anahan’ın bu tür heveslerinden biriydi. Saltanatlar ailesi ile Anahanlar ailesi arasında baba-dededen beri devam edip gelen bir dostluk hüküm sürüyordu. Bu iki ailenin insanları yılda bir iki defa birbirleriyle görüşüyorlardı. Geçen güz, harmanlar kaldırıldıktan sonra, Anahan ile gelin, Saltanatların evinde bir hafta kadar kalıp gelmişlerdi. O zaman Anahan kendi arkadaşını bir iki akranı ile beraber baharda köye çağırılmış, bahar gelip tabiat canlanınca, şehire giden bir adam vasıtasıyla yine haber gönderip davet etmişti. Yaşlı kadın kızının bu talebini, elbette yerinde buluyordu. Anahan’ın yanında çocuklarıyla beraber birkaç gün gezip gelen gelin de kızın fikrine canıgönülden katılınca, yaşlı kadına hiçbir söz söylemek imkânı kalmamıştı.

– Sözlerin çok makûl! dedi bu konu hakkında düşüncesini açıklarken. Bunun çaresini bizim bulmamız lazım. Biçare Halmat’a bundan dolayı hiçbir yük gelmesin. Çaresi olursa, ona hiç bildirmeyelim. Misafirler gelince öğrenir.

Anahan geline baktı. Gelin Anahan'ın bu bakışından “Haydi, konuşun, ne diyorsunuz?” dediğini anlamış olsa da kaynana yanında ilk defa söz söylemeyi münasip görmediği için sessiz kaldı. Bundan sonra Anahan bir şey söylemeye mecburdu.

– Peki, siz kendiniz bilirsiniz, anne. Davet etmek gerektiğine “hayır” demediniz. Misafiri kuru ekmeğe çağırarak olmaz. Bunu kendiniz de biliyorsunuz.

Söz buraya gelince, gelin de bir çift söz söyleyerek araya girdi:

– Elbette, bilhassa bunca yerden gelecek olan misafiri.

– Pek, iyi biliyorum! dedi yaşlı kadın. O gelininin sözünü keser gibi hemen konuşuyordu. Güzde ikiniz gidip bir hafta kalıp geldiniz. Muhtaç vaziyette olmalarına rağmen sizi çok memnun ederek gönderdiler. İkiniz de uzun süre anlatıp durdunuz.

– Doğru! dedi Anahan.

– Onun babası da, nihayet bir ayrıncı, arazisi yok, dükkânı yok. Hayat zor. Öyle olmasına rağmen bizim için neler yapmadılar?

Son soruyu gelin ninesine sormuştu. O da:

– Evet, nesini söyleyeceksiniz, deyip derhâl tasdik etti. Bundan sonra bütün hepsi sustu. Yaşlı kadın bir çare bulmak için düşünceye dalmıştı. Yavaş yavaş ağılın damına yatırılan merdivenin ikinci basamağına oturdu. Kız ile gelin yere çöktüler. Yaşlı kadın eliyle merdivenin yan ağacını silerek oyalanıyor, Anahan ağzından çıkardığı sakızı elinde ezerek küçük bir top yapıyor, gelin ise bir çöple yeri çiziyor, üçü de bu şekilde düşünceye dalmışlardı. Yaşlı kadının bütün aklı az önceki mesele ile meşgul olsa da, iki gözü bunlarda; bunlar ise kâh birbirlerine kâh yaşlı kadına bakıyor kâh gözlerini yere dikeyorlardı. Sessizliği yaşlı kadın bozdu:

– Fakirlik ölsün, fakirlik! dedi ve derin bir “of” çekti. Hiçbir çaresini bulamıyordu.

Biraz sessizlikten sonra birden sesini yükseltip:

– Bunca yerden bizim darı aşımızı içmeye mi geliyorlar? Üç dört gün kalacaklar. İyice bir şey yapıp önlerine koymazsak olmaz! dedi.

Onların ikisi de uyanır gibi oldular, ikisi birden:

– Elbette, elbette! dediler.

Tam da o sırada samanlığın yanında Halmat göründü.

Bunlar ona dönüp bakmaya fırsat bulamadan onun:

– Anne, burada mısınız? şeklindeki sesi duyuldu.

Yaşlı kadın sohbeti bölüp, yerinden kalkarken:

– Telaş etmeyin, biraz düşünelim, yarına kadar bir çaresi bulunur, dedi ve yürüyüp Halmat'ın yanına gitti.

Akşamüzeri yatacakları sırada yaşlı kadın ikisini yanına çağırıp, kendi fikrini söyledi:

– Düşüne düşünene elimden gelen şu oldu: Vefatım için bazı şeylerden biraz ayırmıştım. Şimdi Ana, sen de elinde olanlardan bir iki şey ayır, gelin siz de bir şey katın, yarın bunları pazara götürelim, satıp öteberi alalım.

Yaşlı kadın vefatı için elinde tuttuğu şeylerin bir kısmını ayırdıktan sonra konuşma tamamlandı.

– Oldu, anne! dedi Anahan.

– Benim varım çoğum sizin elinizde, kendiniz ayırıp alırsınız. Peki, kendim de bir düşüneyim.

– Ben sabah size veririm, dedi gelin.

Yaşlı kadın kalkıp, yatağına gitti, iki genç orada oturup, ne ayırmak ve ne vermek gerektiği hakkında konuştular. Eldekiler işe yaramaz şeyler olduğu için bu konuşma epeyce uzadı.

Her neyse sabahleyin yaşlı kadının elinde küçük bir bohça vardı. Bohçayı heybenin bir gözüne koyan çocuk yağır atı hızla şehire doğru sürdü.

O gün Saltanat'lara ikinci davet ulaştırılmıştı.

* * *

Misafirlere elinden geldiğince güzel bir sofraya kurup, konu komşu kızları ve gelinleri çağırıp, bir yerlerden teli kopmuş dutarları¹⁶ bulduran ve onları memnun etmek için gayret sarf eden Anahan, kendince yine de mahcup olmaktan kurtulamadı. Kıymetli misafirlerini yine ziyafetlere, her türlü ağırlamalara, izzet ikrama boğmak istiyordu. O kadar şey olmasa da adam gibi doğru dürüst bir ikramda bulunmak, elbette gerekli diye düşünüyordu. Kendi elinde böyle bir kudret olmadığını düşünerek ümitsizliğe kapılıyor, üzüntüsünden âdeta boğuluyordu... İçi fena hâlde huzursuz olduğu için daha fazla tahammül edemeyip yaşlı kadına takıldı:

– Keşke ölseydim, daha iyidi! dedi.

– Gönlümdeki gibi ağırlayamıyorum misafirlerimi!

Her zaman yumuşak sözlü olan yaşlı kadın bu söze öfkelenmişti.

– Öyleyse kendini pazarda sat! Gönlümdeki gibi misafir ağırlarsın, dedi.

– Size insan gönlümdeki hasretini de anlatamıyor, dedi Anahan. Gözlerinden yaş süzülerek annesinden uzaklaştı.

Bu hasretini avlunun bitişiğinde küçük bağdaki arık boyunda oturup, yengesine söylediğinde, o da derhâl bunun fikrine katıldı:

– Öyle iyi şeyler ki! Bunlara ne kadar yapsan az! Zebihan’a bakın, Zebihan’a! Biz güzde gittiğimizde görmemiş miydik?

– Babası ölesice, soğuk sofi, cevap vermemişti.

– O kadar da sesi güzelmış bu kızın!.. Türkü söyleyecek olsa, insanın kulağı mest olur. Nefesi bu kadar sıcak, bu kadar tatlı! Bu kadar tesirli!

– Ben de onu söylüyorum işte. Sulu aş yaptık, kabaklı samsa yaptık, pilav yaptık hepsi bu! Bundan fazlasına işte şu ölesice fakirlik yol vermiyor.

Burada derin bir “of” çekti Anahan. Sonra yine sözüne devam etti:

– Varakı samsa¹⁷lar yapsak, ak undan harikulade mantılar, çuçvaralar¹⁸ yapsak, zenginlerin evinde olduğu gibi demleme kavurmalar yapsak.

Birden asabileşerek yerinden kalktı:

– “Kabaklı samsa”! “Kabaklı samsa”! Fakirliği kurusun, Tanrı’m! “Fakir, Tanrı’mın sevdiği kulu” diyorlar, bu mu sevdiği kulun hâli?

Bir süreden beri bu konu üzerinde düşünüp, akan suya kurumuş ot parçası atıp oturan gelinin yüzünde bu sırada hoş bir gülümseme peyda olmuştu. Yerinden kalkıp, az önceki tatlı gülümsemesi gittikçe açılıp yayılarak Anahan’a yaklaştı:

– Üzülmeyin, kurban olduğum! dedi.

– Ben çaresini buldum. Zenginlerin evlerindeki benzer şekilde çok güzel bir ziyafet vererek göndeririz misafirlerimizi!

Anahan bu çarenin ne olduğunu anlayamadığı için hayret ederek yengesine bakıyor fakat yüzü henüz gülmüyordu.

– Nasıl? dedi ve yengesinin gözlerine kendi fal taşı gibi açılmış gözlerini dikmiş hâlde onun iki elini elleri arasına aldı.

– Kendi gücümüz yetmezse, dostlarımız, arkadaşlarımız var. Onlara söyleyip davet ettiririz.

Anahan’ın yüzü birdenbire açıldı. Dudaklarına geniş bir tebessüm yayıldı. O yengesinin bulduğu çareyi anlamıştı:

¹⁶ Dutar: Türkistan’da çok yaygın olan iki telli müzik aleti.

¹⁷ Varakı samsa: İnce açılan hamur içine kıyma konularak yağda pişirilen samsa.

¹⁸ Çuçvara: İçine kıyma konularak yapılan mantıdan küçük hamurlu yemek.

– Binbaşı'nın¹⁹ kızına mı söylemek istiyorsunuz? O davet etsin mi diyorsunuz?

– O veya o olmazsa küçük hanımı Sultanhan.

– Olur, mu acaba?

Buraya kadar onlar ikisi bir yerde durup konuşmaktaydılar. Sonra:

– Oldurmayı siz bana bırakın, karışmayın. Bir şekilde misafirleri memnun ederim, oldu mu? dedi.

Bundan sonra ikisi ellerini birbirlerinin beline atarak, eve doğru yürümeye başladılar.

– İyi fikir! Can yenge, bir şey yapın! dedi Anahan yengesini sıkıca kucaklayıp.

Gelin birden durup:

– Onlardan hiç kimseyi davet ettik mi? diye sordu. Anahan da olduğu yerde durup:

– Hayır! diye cevap verdi. “Binbaşı takımının gözü bizi görüyor mu?” deyip haber de vermedik.

Şimdi bu iş nasıl olacak?

– Biz bu geceye Binbaşı dayının kızı ile küçük hanımını çağırtalım. Gece davet ettiğimizde gelmezlerse, bugün davet edersek, elbette gelirler. Siz ne dersiniz? Zebihan'ın sesi, türküleri ondan büyükleri bile sürükleyip getirir. Siz rahat olun. Ben kendim hemen çıkıp geliyorum. Bu gece bir türkü dinleyip, sohbeti görürlerse, yarın elbette davet ederler.

İkisi, yüzleri yıldız gibi parlayarak kapıdan içeri girdikleri sırada Zebi'nin “Kara saçım” türküsü kulakları tatlı tatlı okşamaktaydı.

* * *

Bir damla suyun, denize dönüştüğü bir gece oldu. Bu fakir ailenin sıcak ve helal kucağına köyün kızları ve genç kadınlarının hemen hepsi toplandı. Doğrudan komşu olan ailelerin “aşını yiyip, yaşını yaşamış” yaşlı kadınları da toplandılar. Bu gece, hatta şehir kızlarının yanında nezaretçi olarak gelen uykucu yaşlı kadına da can geldi. Onun canlandığını görenler gayriihtiyari yayılarak gülüyor ve samimi olarak seviniyorlardı. Bir değil, iki dutar ve iki iyi dutarcı, birkaç oyuncu, Zebihan'dan başka yine iki sesi güzelce genç kadın geldiler. Sofraya bakan kimse olmadı, hiç kimse bu fakir ve sade ihtişam içinde izzet ikram aramıyor, gönlünü eğlendirmekle meşgul oluyordu. Bunun için olsa gerek, sofranın üstünde hızlıca sözleşip, eyvanı sesle doldurup oturan kadınlardan hiçbiri sağ tarafında yanyana oturup, sofraya zoraki el uzatan Binbaşı'nın kadınlarının “bu da misafir ağırlamak mı?” manasında birbirlerine bakıp dudak büktüklerini fark etmedi. Sofra toplandıktan sonra eğlence başladı. Bundan sonra herkes kendini unuttu, herkes küçük birer çocuğa dönüştü.

Üç güzel sesli kıza yine birkaç tanesi katılıp, yalla²⁰ ahengi göklere ulaşınca, köyün alçak ve yıkık duvarlarından kolayca geçen delikanlılar da toplanmaya başladılar. Onlar sönük yanan lamba ışığının zorla ulaştığı yerlerde, eyvanın iki yanında çökerek oturmuşlar, nefeslerini tutmuşlardı. Onlar arasında Halmat ile arabacı çocuk da vardı. Onlar ikisi büyük dut ağacına yaslanmış, ayakta duruyorlardı. Halmat hevesle baksa da, aslında onun gönlü tamamen ilgisizdi. Fakat arabacı delikanlı, bunca gürültü ve türkü arasında Zebi'nin sesinden başka sesleri, nedense fark edemiyordu. Zebi'nin sesini duymasıyla birlikte gönlünün derinliklerinden dışarı atılan tatlı bir sevinç dalgasını gizleyemedi:

– Zebinisa'nın sesini diyorum, Halmat ağabey... dedi, kendisi bu sözü söyledikten sonra, nedense, biraz kızarak yere baktı.

– Boşuna değil! dedi Halmat. Sonra sordu: Adı Zebinisa mı?

– Evet, Zebinisahan!

Delikanlının Zebinisa'nın adına bu “han”ı ilave etmesinde, “Benim Zebinisa'm” manasında bir övünme, bir gurur ahengi vardı. Bu ahenk çok açık hissedilmiş olsa gerek ki, Halmat derhâl anladı ve “e, harami hey!” dercesine ona bakınca:

¹⁹ Binbaşı: Birkaç köyden ibaret bölgeyi idare eden resmî görevli.

²⁰ Yalla: Hafif ve eğlenceli türkü.

– Yürekten vuruyor ha! dedi.

Delikanlı bu sözden rahatsız oldu ve hemen inkâr etmeye başladı:

– Hayır, sesi güzel diyorum, sesi! dedi, lakin dilinin söylediğine yüreğinin “yalan, yalan” dediğini kendisi de biliyor, Halmat’ın inanmamasını da haklı görüyordu. Bunun için meseleyi daha fazla karıştırmadan sözü başka tarafa çevirmeyi uygun gördü:

– Sesine ne diyorsunuz, gerçekten güzel değil mi? dedi Halmat’a.

– Evet, sesi yerinde. Saltanathan’ın arkadaşı mı?

– En yakın arkadaşı.

– Kimin kızı kendisi?

– Rezzak Sofi denilen bir adamın.

– Rezzak Sofi mi?

– Evet, Rezzak Sofi. Tanrı vermiş, lakin Sofi’ye!

– Taliplisi de çok mu?

– Görücülerin, gelen gidenin çokluğundan eşiği aştı, diyorlar. Bilmiyorum, hangi talihi yüksek olana nasip olur.

– Tanrı’dan dileyin, “ümitsiz olan şeytan”, diye bir söz var.

Bu sözleri söylerken Halmat da delikanlıya şeytanca bir bakış ile baktı.

Bu sırada türkücü kızlar yalladan vaz geçtiler, ince kalın kadın seslerinden ibaret güçlü bir koronun:

– Var olsunlar! Şeklinde alkışı yükseldi. Erkekler kendi alkışlarını içlerinde tutmaya mecburlardı. Onların toplandıklarını bir iki yaşlı kadından başka hiç kimse bilmiyordu. Yalla bitince, bazı kızlar yerlerinden kalkıp sağa sola dağıldılar, bazıları ocak başına çay almaya gittiler, bazıları da yerlerini değiştirip, kendilerine yakın gördükleri arkadaşlarının yanına geçip oturdular. Artık erkekler de kendilerini arkaya alıp çekilmeye mecburdular, onlar da dağıldılar. Misafirlerden Kumrihan birden dut ağacının dibine gidip, orada iki erkeğin kendisine bakarak güldüğünü görünce, “vay, öleyim!” diyerek, utanıp arkaya döndü. Yine Saltı’nın yanına gidip oturunca, fısıldayarak:

– Etrafımızı köyün delikanlıları sarmışlar. Bilmeden dut ağacının dibine gittim; o sırada iki kişi gözlerini fal taşı gibi açmış, bana bakıyorlardı... Birisi bizim arabacı mı...

Bu sırada bu iki kızın neler diyerek fısıldaştıklarından vesveseye düşen Zebi, yavaşça boynunu uzatıp, söze kulak verdi. O sadece Kumri’nin sözünü, “birisi bizim arabacı...” şeklindeki son sözünü işitti. Kalbi çarpmaya başladı... ve derhâl dönüp dışarıya baktı. Lambanın loş aydınlığında yaşlı kadınların bir şeylerle meşgul olduklarını gördü. Başka hiçbir şey görünmüyordu. Kalbinin çarpıntısı dinmedi.

Dudakları titremeye başlamıştı... Birden yerinden kalktı; kızlar yol açtılar, onları aralayarak geçti. Eyvandan çıkıncaya kadar herkesin gözü onda idi, eyvandan aşağıya inince, kızlar yine kendi sohbetlerine döndüler. Aşağıda onu nezaretçi yaşlı kadın karşılayıp, alnından öptü:

– Tanrı’m, kem gözlerden saklasın, balam! – dedi. İki gözünden yine bir defa daha öptükten sonra iç odaya doğru yöneldi.

– Evet, teyze, odada ne yapıyorsunuz? – diye sordu Zebi.

– Uyuyun, balam, ben yaşlı bir şeyim, gece yarısına kadar oturabilir miyim? Sizler gençsiniz, gülüp eğlenin. Ben dinleneyim...

Nezaretçinin bu özelliği herkese için makûldü. Bilhassa bu sırada gönlü bir yerlere akan Zebi için geveze yaşlı kadınlara nazaran bu suskun ve uykucu yaşlı kadın daha iyi idi.

Kalbi çarparak yavaş yavaş yürüyerek karanlığa girdi. O da dut ağacının dibine, büyük çardağın yanına gidiyordu. Karanlıkta duran arabacı delikanlı ışık tarafından gelmekte olan kızı tanıdı, birden:

– İşte, kendisi geliyor! – diye seslendi.

Onun bu seslenişi gayriihtiyari olmuştu. Ne zamandır meselenin farkına varan Halmat o sırada delikanlıdan uzaklaşmayı uygun gördü. Ona mânalı bir bakış ile gülümseyerek bakıp, omuzuna bir-iki dürterek:

– “Ümitsiz olan şeytan”, demiştim kardeşim... İşte, biz gittik... – dedi ve koyu karanlığa girip, kayboldu.

Delikanlı ise Halmat’ın varlığını da, yokluğunu da fark edemeyecek hâldeydi. Böyle zamanlarda ağızdan gayriihtiyari çıkması gereken “var olun”, “sağ olun” gibi minnettarlık sözleri de akla gelmiyordu. Birden telâşa kapılarak farkında olmadan yaşlı dut ağacının kalın gövdesine yapıştı...

Zebi delikanlının “İşte, kendisi geliyor!” dediğini duymuştu. Eğer akli başında olsaydı, onun da Kumrı gibi “Vay, öleyim!” deyip dönüp gitmesi gerekiyordu. Hâlbuki o farkında olmadan ve hiçbir şey düşünmeden, aklını yitirmiş gibi yavaş yavaş ileri doğru yürüyordu... Onun ayakları yaman bir gücün büyümesine kapılmış ve o gücün sürüklediği tarafa gidiyordu. Genç kız, gönlünün ilk defa kendisine yabancılaştığını ve kendisinden başka bir gücün gönlüne sahip olduğunu hissediyordu...

Zebi etrafına bir göz atınca, adımlarını daha da yavaşlatıp, büyük dutun sağ tarafında durdu. Delikanlı sol tarafta idi.

İkisi de bir süre sessiz kaldılar. Hangisi söze önce başlayacağını ve ne diyeceğini bilmiyordu. Nihayet, delikanlı söyleyecek bir söz buldu.

– Bugün seher... arabayı koşayım mı?

– Niçin?

– Gitmiyor muyuz?

Zebi cevap veremedi... Bu soruya cevap olabilecek bir söz bu sırada aklına gelmiyordu. Soruya cevap vermiş olmak için:

– Niye telâşlandırılıyorsunuz? – dedi ve bu sözlerin kendi ağzından döküldüğünü hissetti. O sırada kendi sesi de kendisine yabancı idi. Bu sözleri söyleyen ses, onun kulağına derenin karşı tarafından geliyormuş gibiydi.

Delikanlı kendini toplamış, akli başına gelmişti. Şimdi cesaretlenip gülerek elini dut ağacının sağ tarafına uzattı. Fakat ikisinin arası biraz uzak olduğu için kızın eli onun eline ulaşamadı. Hâlbuki Zebi de delikanlının elini uzattığını hissedecek hâlde değildi. Delikanlı Zebi’den karşılık görmeyince, elini geri çekti ve şimdi bu sefer boynunu eğip, iki gözü ile kızı ararken, memnun bir sesle.

– Hâlâ bir-iki gün daha oynayacak mıyız? Atı dinlendirelim mi? – dedi.

Zebi’den cevap gelmeyince, ilâve etti:

– Peki, sizler ne zaman “koş”, dersiniz o zaman koşarım.

Zebi duta yaslanmış, kendisinin nerede durduğunu unutmuş, bunca söze bir çift cevap vermeden, ağır düşüncelere dalmıştı. O bu sırada kendisinin yakın gelecekteki kara günlerini, nasıl görüneceği bilinmeyen bahtını, talihini düşünüyordu. Onun bütün bahtı, Rezzak sofinin cahil varlığına bağlı değil miydi? O soğuk sofi şu neşeli canı ve güzel sesli küçük kuşu istediği zaman bahtlı veya bahtsız edemiyor mu? Onun sadece “evet” veya “hayır” demesi, biçare kızın son derecede mutlu olmasına yahut tıpkı bir hazan yaprağı gibi bir nefeste solup helâk olmasına yol açmıyor mu? Zavallı kız, o bir ömür asık suratlı, kaşları daima çatık ve yüzü gülmez babadan hiçbir hayır beklemiyordu. Babasını düşündüğü sırada kendisini ölüme mahkûm bir insan ve mahkûmenin cellâdı gibi görüyordu... ve titriyordu! Bu köy seyahati, arabacı delikanlı ile tesadüfen tanışması, bu tanışma sebebiyle gönlünde hissettiği heyecanlar biçare kızı böyle kara kara düşünmeye mecbur etmişti. O tür kara düşünceler onun için yeni değildi elbette. Genç kız olup evleri görücülerin aşındırdığı yola dönüştüğünden beri o zavallının kara düşüncelere batmadığı günü yoktu! Fakat tatlı bir ümitle, gözle görülüp, elle tutulan somut bir ümitle beraber gelen kara düşünceler, biçare kızı fena hâlde eziyordu! Bir-iki günden beri türkü, oyun derken kendinden geçercesine kapılıp gitmesi, bu ızdırapların yorgunluğunu atmak için değil miydi?

Gönlünü ağır endişelere salan delikanlının böyle yakınında çok şirin hayallerle beraber kapkara düşüncelere battığı sırada birden eyvan tarafından bir ses işitildi:

– Hey, niye her taraf sessizliğe gömüldü? Zebinisahan neredeler? Saltanathan, kurban olayım, arkadaşınızı bulamıyor musunuz?

Yine bir ses işitildi:

– Doğru ya, her taraf buz gibi oldu! Hey kızlar, size ne oldu?

Birden birkaç ses yükseldi:

– Zebinisahan, Zebinisahan!

Kızlar yerlerinden kalkıp, etrafa dağıldılar.

Bu haykırışlar her türlü ağır uykudan uyandırmaya yeterdi, Zebi de yarı sarhoşluk hâinden sıçrayarak uyandı ve telâşla cevap verdi:

– İşte ben... Şimdi geliyorum... şimdi...

Fakat bu sefer onun sesi hasta bir insanın sesi gibi dermansız ve cansız çıkıyordu. Delikanlı bunu anladı ve hızlı hızlı:

– Gidin, rahat rahat oynayıp eğlenin! Hiçbir şeyden korkmayın, hiçbir şeyden endişelenmeyin!

– dedi. Sonra derhâl kendini dut ağacının arkasına aldı.

O taraftan bir-iki kız yürüyerek gelip, Zebi'yi elinden tutarak gittiler. Bunların biri Binbaşı'nın küçük hanımı Sultanhan idi.

Bu sefer sadece oyun oldu. Genç kadın ve kızların hemen hepsini oyuna çektiler. Şehirlilerden iyi oynayan Kumrı oldu. Köy kızlarından iki-üç tanesi iyi oynadılar. Hattâ yaşlı kadınları da çektiler. Anahan'ın anası, kendisi kısa boylu ve ayrıca beli bükülmüş yaşlı kadın, oyun oynarken herkesi güldürdü. Anahan'ı oyuna razı edemediler. O “ben hizmetinizdeyim”, bahanesini ileri sürdü. Binbaşının kızı bir-iki dönüp durdu, küçük hanımı ise razı olmadı, onu çok da zorlayamadılar. Zebi ise dutarcılar ve türkü söyleyenlerle beraber hafif yallalar söyledi.

Oyun tamam olup, pilav sofrası kurulduğunda, ay epeyce yükseğe çıkmıştı. Yemekten sonra köy kızlarından biri yerinden kalkıp:

– Yarın misafirleri biz bekliyoruz, – dedi.

Bundan sonra Binbaşı'nın küçük hanımı Sultanhan büyük kumasının kızı ile sözü bir tarafa bırakarak yerinden kalktı ve Anahan'a doğru dönüp:

– Öyleyse misafirleriniz yarından sonra da bizim evde olacaklar, – dedi, – tamam mı? Şimdi bize müsaade!

O kumasının kızı ile beraber eyvandan aşağı inip, ayakkabısını giymeye başlayınca, diğer kızlar da birer birer yerlerinden kalktılar. Böylece bu tantanalı toplantı gece yarısı olunca, gürültülü bir şekilde dağıldı.

IV

Kumasının kızı ile anlaşarak evine dönen Sultanhan, Binbaşı'nın şehire gidip dönmediğini öğrendikten sonra, kendi odasına girdi ve yatak serip, üzerini değiştirmeden, öylece yatağın üstünde bir yastığa başını koyup uyudu.

Ertesi sabah uykudan gözünü açtığı anda, baş tarafında yan komşu hanımlarından Ömrinisabibi oturuyordu. Sık sık çıkıp, Binbaşı ailesinin ev işlerine bakıp, yorgan ve tonları kaplayıp, pamuklarını çubukla kabartıp yumuşatan orta yaşlarındaki bu hanım, böyle yapmak suretiyle küçük kızına çeyiz hazırlıyordu. Büyük kızını bundan iki yıl önce evlendirmiş, şimdi bu kızı da artık göze görünür hâle gelmişti.

Sultan gözünü açar açmaz:

– İyi ki çıkıp gelmişsiniz, Ömrinisa teyze, – dedi, – ben de sizi çağırtmak istiyordum. Yarın Anahan'ların evindeki şehirli misafirler gelecekler. Yemek işine bakmazsanız olmaz. Bugün bir-iki tandır patır yapsak, diyordum.

– Ben de bu konuda sizinle konuşmak için gelmiştim, – dedi Ömrinisabibi.

– Çok iyi olur. Kahvaltı edip hamura girişelim öyleyse. Bir-iki yere gidip, dutar-mutar sormak gibi işleriniz de var daha.

Ömrinisabibi oturduğu yerden sürünerek Sultanhan'a yaklaştı:

– Ben sizinle daha başka bir konuyu konuşmak için çıkmıştım... – dedi.

Bu sözler yarı fısıltı hâlinde ve gözleri de iki tarafı kontrol ederek söylendiği için gelinin kalbi yerinden oynadı. O da Ömrinisabibi'ye doğru döndü:

– Niye fısıldayarak konuşuyorsunuz? Ne demek istiyorsunuz? Yakına gelsenize! Sakin olun!
– dedi.

Ömrinisabibi şimdi gelinin tam kulağına eğildi:

– Şehirli misafirleri yarına davet ediyorsunuz, duydum.

Dün gece benim Bahri'm oradaydı...

Bu sözü söyledikten sonra, bir ara sessiz kaldı. Gelinin küçük, kapkara ve hareketli gözleri kocaman açılıp, komşu hanımın ağzına dikilmişti. Ömrinisabibi yine hayretle bakarak:

– İnsan kendi damarına balta vurur mu? – dedi. – Bütün gece uyuyamayıp bunu düşündüm...

Sultanhan'ın rengi atmaya başlamıştı, iki yanağındaki kızılık soldu. Ağzı yarı açıldı, göğsü hızlı hızlı çarpıyor, dermanı gittikçe vücudundan uzaklaşıyordu.

– Konuşun hemen... Ne demek istiyorsunuz? – dedi nefesi sıkışarak.

Ömrinisabibi boynunu mümkün olduğunca uzatıp, açık kapıdan dışarıya baktı. Sonra, yine gelinin kulağına eğilip, devam etti:

– Siz gelin olup geleli artık beş ay oldu. Başınıza yeni bir kuma mı getirmek istiyorsunuz? Kocanızın kadın düşkünü olduğunu biliyorsunuz!

Sultanhan:

– Vay, öleyim ben!.. Çıldıracağım! – diye haykırdı ve yüzünü yastığa koyup, sol eli ile başını yumrukladı...

– Tecrübesizlik ediyorsunuz, kurban olayım. Bilmiyorsunuz. O türkücü kızın şöhreti dünyayı sardı... Herkesin dilinde o var. Kocanız gibi son derecede kadın düşkünü birisi o bülbül gibi sesi kendi kulağı ile duyacak da derhâl dünür göndermeyecek, olacak şey mi bu?

Gelin birden yattığı yerden kalkıp, Ömrinisabibi'nin omuzuna asıldı:

– Ne diyorsunuz, teyzeciğim? Ben aklımı kaçıırıyorum, aklımı!.. Şimdi ne yaptık, şimdi? Söyleyin, ne yaptım şimdi ben?

Ömrinisabibi onun başını yavaşça okşadı:

– Artık telâş etmeyin, – dedi, – olan oldu. Bir şey yapıp zararın önünü keselim!

– Artık çaresi var mı, nasıl?

– Telâşlanmayın, düşünelim. Elbet bir çaresi bulunur.

İkisi de sessiz kalıp, düşünmeye başladılar. Ömrinisabibi beyaz ipek başörtüsünün ucunu düğümleyip düşünürken, gelin de altın yüzüğünü parmağından çıkarıp, onunla oynarken, bir taraftan da düşünüyordu. Birden altın yüzüğü kendisi gözünün önüne koydu, sağa sola döndürüp baktıktan sonra yavaşça elini uzatıp onu Ömrinisabibi'nin serçe parmağına taktı. Bu sırada ciddi şekilde düşünmekte ve çare aramakta olan Ömrinisabibi, altın yüzüğün başkasının elinden kendi eline geçtiğini iki gözü ile görse de, bu büyük ganimetin değerini bilmiyordu. Sonra yüzüğe bakıp, onun ne kadar kıymetli bir şey olduğunu ve kızı Bahri için büyük bir zenginlik kazanıldığını hatırlayınca, sevinçten yüzü kızardı ve hemen yüzüğü parmağından çıkarıp, başörtüsünün ucuna sıkıca düğümledi.

– Haydi konuşun, teyze!

– Ne diyeceğimi bilmiyorum... Misafirleri davet ediyorsunuz. Şimdi, bir çare bulmak gerek. Kumalarınıza bildirmeden iş yapmak gerek. İyi ki, kumanızın kızı davet etmedi. O davet etseydi, yaman olurdu.

– Ben ölesice, o gün Zebihan'ın sesiyle mest olup, hiçbir şeyi düşünemedim! Kumamın kızına: “Siz mi davet edersiniz, yoksa ben mi davet edeyim?” deyip sormuştum. Bana bakın! İyi ki, o kız akıllılık edip, “Ben annemden izinsiz misafir çağırmam. Siz büyüksünüz, kendiniz çağırın”, dedi...

– Aslında o da akılsızlık etti. Fakat onun bu akılsızlığı sizin faydanıza.

Ömrinisabibi kısa biraz sessizlikten sonra, yine gelinin kulağına eğildi:

– Şimdi siz, bir şey yapıp rahatsızlanmış oluyorsunuz ve ben de gidip, Anahan'a haber veriyorum. “Başını kaldıracak olursa, ben kendim haber veririm”, diyorum. Böylece unutulur gider...

Misafirler bugün-yarın dönüp gideceklermiş. Zebihan çok sofi bir adamın kızı imiş. Babası bir-iki gün için zorla izin vermiş...

Gelin henüz kendine gelememişti, yine Ömrinisabibi'nin boynuna sarıldı:

– Nasıl olacak bu iş? Çok çirkin olacak. Bütün köye söz yayıldı... Bu kumalarım, yaymadan bırakırlar mı? Başka bir çaresini bulsaydık iyi olurdu.

Gelin Ömrinisabibi'nin gözlerine biraz dikilerek baktıktan sonra:

– Bu sırada annem rahatsızlanıp çağırırsa, üzülmezdim! – dedi.

– Öyleyse, annenizi hasta edelim. O sizi acele çağırılmış olsun. Siz özür dileyip, gidersiniz...

Şu şehirli kızlar gidinceye kadar annenizin yanında durmanız daha iyi.

– Bunu nasıl yapacağız?

– Bu kolay. Ben şimdi örtümü örtünüp, sizin eve gidiyorum. Bütün her şeyi annenize anlatıp, çabucak dönerim. Akşam üzeri de ben kendim gidip, Anahan'a anlatırım.

Bu fikir gelinin çok hoşuna gitmişti. Ömrinisabibi'nin gözlerinden öptü:

– Bu iyiliğinizi bir ömür unutmayacağım, teyze, – dedi.

– Kızınızı, Tanrı nasip ederse, düğününü yapıp ben kendim evlendireceğim! Siz hemen gidin! İşte, bakır tabakta ekmek, çini tabakta kuru üzüm var, ekmekten, üzümünden alıp, hemen yola düşün! Tez olun, can teyze!

Ömrinisabibi sıçrayarak yerinden kalktı, ekmekle kuru üzümün hepsini başörtüsüne sarıp, evden çıktı. Onun evden çıkıp, kendi avlusuna doğru gitmekte olduğunu gelin kapının önünden gözleriyle takip etti.

Dışarıdaki kumalardan biri Ömrinisabibi'den ne yaptığını sormak isteyerek, küçük kapıyı açıp, bir ayağını avluya atarken, yüksek sesle:

– Sultanhan yarın misafir davet ediyormuş, ona bakmak için çıkmıştım! – dedi.

Bu yüksek ve keskin ses Sultanhan'ın çok hoşuna gidiyordu...

* * *

Türkü söyleyen kızın kendi evlerine misafir olarak geleceğini duyduğundan beri Binbaşı'nın ortanca hanımı Paşşahan çok memnundu. Fakat kocasının şehre gidip, hiç habersiz kaybolmasına da üzülmüyordu. Şehirde olmak yerine keşke burada olsaydı... Bir bahaneyle şehirli kızın sesini ona dinletmek istiyor ve bu suretle kuma üstüne bir kuma daha getirmenin zor olmayacağını iyi biliyordu. Kocasının kadınlara olan düşkünlüğü ise sadece ona değil, bütün dünyaya malûmdu. Zebi'yi bir şekilde Binbaşı'ya almak konusunda kendisinin önceki düşmanı, yani büyük kuması Hadiçehan ile ittifak etmekten de geri durmazdı. Bunun için olsa gerek, bugünkü kahvaltıyı onun odasında yaptı, en mahrem sırlarını anlatarak, onu kendine meylettirmeye çalıştı.

– Kocanızdan bu zamana kadar bir haber yok mu? – dedi gülerek.

– Evet, kocanız şehirde kaldı. Bilmiyorum, yine birisine nazarı mı düştü acaba?

– Nazarı kurusun onun? Ha deyinceye kadar çıkıp geliverir...

– Sizin-bizim gelmesin dememizle gelmez olur mu?

Tanrı, onu gelsin diye yaratmış olmalı.

– Yüce Tanrı bu erkekleri bu kadar kayırıp kolluyormuş...

– Kendimizden örnek verelim... Aramızda erkeği iyi görmeyen kim var?.. Ekmekten alın!

Reçele doğru oturursanız...

– Ekmek ile reçel her gün var. Başka dertlerden bahsedelim.

– Ekmek ile reçel herkeste yok. Bu da olanda var. Şükretmemiz gerek...

– Bin defa şükür... Kendi başınızdan geçti, biliyorsunuz, gönlümü tırmalayan bir şey var...

– Benim gönlüm parça parça oldu, bitti kurban olduğum... Gönlümdeki alevin kupkuru külü kaldı sadece. Şimdi Tanrı'nın takdiri ile benim günlerim sizin başınıza geliyor. İnsafli olmak gerekirse, kurban olduğum, bu günü Tanrı hiçbir kulunun başına getirmesin. Ekmekten alınız...

Paşşahan kendi kumasının bu sözlerindeki acı kinayeleri, doğrudan kendi bağrına gelip saplanan bir mızrak gibi hissediyordu. Hakikaten bir zaman kendisi bu biçare hanımın üstüne kuma olarak gelerek onun yüreğini yaralamış, onu kıskançlık ve haset alevlerinde yakıp kavurmuştu. O zaman kendisi bir güldü, açıldı, mutlu oldu, gururlanıp, herkese tepeden baktı... Hadiçehan ise ezildi, yandı kavruldu, horlanıp hakir görülüp acı acı ağladı. Fakat kendi alnına da kuma yazısı yazıldı. Bütün gururu kırıldı, gururu ayaklar altına alındı, sevinci söndü, yüzü soldu, dudakları hazan rengine boyandı, ümitleri kesildi, ayakları zorlanarak sürüklenip ağlanacak hâle geldi. Sultanhan geldiğinden beri onun dudakları iki dişi arasından çıkmıyor, gözleri en küçük bir şeyde hemen yaşıyor, göğsünde sanki devlerin taşıdığı ağır taşlardan biri yatıyordu... Doğrusu karnı tok, üstü başı yerinde, kat kat elbise, ağır iş yok... Lakin yanında başka bir yıldız parlayıp, gözlerini kamaştırdıktan sonra bu devletlerden ne fayda?

Hadiçehan'ın bu haklı kinayelerinden sonra çöken ağır sessizlik içinde ağızlar kuru ekmeği şapırtıyla çiğnerken, Paşşahan bunları düşünüyordu. Bugün kendisinin eski düşmanı karşısında onun haklı olduğunu itiraf etmek, elbette kolay değildi. Fakat öbürü, yani küçük kuma, binbaşının gümüş kemerindeki en güzel nakış hâlinde yanıp parlarken, bu zararsız kumanın haklılığını itiraf ederek onun kırık gönlünü hoş etmek ve böylece onu kendi tarafına çekmek suretiyle şimdi kendilerine ani şekilde kuma olan küçük hanıma karşı savaş açmak lazımdı. Boşalan piyaleyi uzatırken:

– Söylediğiniz doğru, – dedi Paşşahan, – söyledığınız sözler acı da olsa, doğru. Bu konu hakkında ben size hiçbir şey diyemiyorum, bilhassa ben geldiğim sırada siz çocukluydunuz... Biliyorum.

Kumasının elinden soğumuş bir piyale çayı aldı ve birbiri peşi sıra iki-üç yudumda boşalan piyaleyi yine geri verdi. Sonra devam etti:

– O tarafını düşününce, ne sizde bir kusur var, ne de bende. Hangi birimiz bu adamla kendimiz isteyerek evlendik? Hepimizi ana-babalarımız bize sormadan evlendirdi. Bizim göz yaşlarımıza kim aldırdı, dersiniz?

Burada Hadiçehan itiraz etti:

– Hayır, öyle demeyin. Ben kendim isteyerek evlendim. O sırada damadınız gençti, bu kadar büyük bir makam sahibi de değildi, nihayet bir muhtardı. Birinci hanımından bala olmamış, iki-üç yıl beraber ömür sürdükten sonra hanımı ölmüş. Beni aldığı sırada, “Sen göz açıp gördüğümsün”, derdi... Benim şikâyet edecek hiçbir şeyim yoktu. Talihimden de şikâyetçi değildim. Bu arada işte bu Fazilet doğdu. Bala dediğin ana-babayı birbirine bağlıyor... Fazilet doğduktan sonra ben hayatımdan çok memnundum. İşte o sıralarda annem öldü. Babam da hacca gidip, orada kaldı. Bunca musibeti hiç sıkıntı çekmeden geçirdim. Çünkü evimden memnundum...

Söz buraya gelince, Hadiçehan'ın gözleri yaşardı, çiçek desenli elbisesinin uzun yeni ile gözlerini sildi. Sonra yaşlı gözleriyle dışarıdaki çardakta açık yatan ve başına güneş gelen Fazilet'e baktı. Çaydanlıktaki son iki yudum çayı doldurup bir hamlede içip bitirdi. Arkasından çaydanlığı ve piyaleyi öbür tarafına alıp koydu ve konuşmasına devam etti:

– Bu adam makam sahibi olduktan sonra değişti. Binbaşılık bunu fena şaşırttı. Kendi köyünü terk edip, buraya göç etti. Bu büyük avluyu satın aldı. İşte bu büyük binaları yaptırdı. Bağ yetiştirdi, arazisini artırdı. Gönlü başka işlere, başka yollara düştü... Bala da gözüne görünmez oldu, hanım da. Etrafına “dalkavuklar” toplandı. Kendisine kadın bulanlar, akıl verenler çoğaldı. Bir hafta içinde düğün yapıp, benim üstüme sizi getirdi...

Buraya gelince, Paşşahan dayanamadı:

– Ben isteyerek gelmiş olsam da... ayağımdan bağlayıp, bir esir gibi alıp getirdiler. Doğduğumda, gençliğimde hasta olup, ölüp gitmediğime pişman olarak geldim.

– Biliyorum, kurban olduğum, biliyorum... O tarafını sorarsanız, bu kadın taifesinin çoğu ana-babasının zoru ile kocaya gidiyor. Öyle olsa bile siz benim üstüme bir kuma olarak geldiniz...

– Gelmeseydim de ölseydim ben! Size kuma olarak kaç yıl, kaç ayım rahat ve huzurlu geçti? Siz ise beş-altı yıl rahat yüzü görmüşsünüz, içinizde ukdeniz yok... Ben zavallı, bir yıl bile gün

görmedim... Bir gecenin içinde düğün sesi çıktı ve ertesi gün akşam namazı vakti Sultanhan çıkıp geldi... Benim ölmem daha iyi değil mi bu günümde? Babam ölesice, bunun malına mülküne, zenginliğine heves etti, “buz” gibi donup kaldı. Bu zenginliklerden ona ne fayda?..

– Devleti kurusun, devleti!.. Anahan’ın yengesini kıskanıyorum... Devlet eseri yok. Hayatları maddî olarak zorluklar içinde geçiyor. Kuzu gibi iki balası var. Kocasını daima yanında... Kuma derdi yok...

– Nesini anlatıyorsunuz...

İkisi de sessiz kaldılar. Biraz sonra söze yine Paşşahan başladı:

– Ben tahammül edemiyorum asla, ben dayanamıyorum! Ben asla dayanamıyorum bu derde!

Sonra şaşkın vaziyette etrafına bakındı ve sofraya üstünden kumasına doğru eğilerek konuşmasını sürdürdü:

– Yine birisini alıp, işte şu ölesiceyi kapkara kan ağlatsam... Kibir ve havasını kırsam... Elden ayaktan düşürsem... Telâşını bastırsam... Ondan sonra sizin sofranızı serip, elinize su verip, kızınızın çeyizini beraber dikip, her hizmetinizi görürdüm! İster inanın, ister inanmayın!..

– Şimdi siz dertlisiniz, yalan söylemiyorsunuz...

Kumalık alevleri zaten sönmüş bulunan bu çocuklu kadına dünkü düşmanın bugünkü güzel konuşmaları tatlı geldi. Sultanhan’ın üstüne yine birisi daha gelecek olursa, yani dördüncüsü olacak ve kumalık derdi biraz daha uzaklaşacaktı. Bunu düşünüp, Hadiçehan dünkü kumasının bugün yardım isteyerek uzattığı elini kabul etmeye hayır demiyordu. Fakat Paşşahan’ın yine de açıkça ve daha anlaşılır şekilde konuşmasını, doğrudan doğruya birlik olma teklifinde bulunmasını bekliyordu. Kuması bekletmedi:

– Ses iki elden çıkarmış! İkimiz bir olursak, Sultan’ı aldattırız. Ondan sonra kumalık derdi, sizden iki basamak, benden bir basamak uzaklaşır. İkimiz de rahata kavuşup, birbirimizi kardeş gibi görürüz. Bu devleti, ne kadar gerekirse, kendi elimize alıp, ortada eşit olarak görüşürüz. Gençliğimiz rüzgâra savrulup gitti. Artık devletten bir şey alalım. Yaşlılığımızda lazım olur.

Hadiçehan’ın beklediği sözler bunlardı. Zaten o sözler onun kendi gönlünde yatan sözlerin aynısı değil miydi?. Kendisi yalnız kaldığı zamanlarda daima bu konu üzerinde düşünüp, bu tür dileklerde bulunmuyor muydu? Yani bugün iki kumanın yüreği aynı şekilde çarpıyordu! İki kuma bugün birbirlerini anlayıp, birbirlerine el uzattılar! Bundan güzel ne olabilirdi? Bir kişinin yapamadığı işi, iki kişi yapabilir. İki kişinin yapamadığını üç kişi yapar. Mesele, o üç kişinin birbirine el uzatıp, fikir birliği etmelerinde!

– Eğer doğru yaparsanız, o ahlâksız da yok demez!

Düşünelim, öyleyse... – dedi Hadiçehan.

Kuması birden yerinden kalkıp, onun yanına geçti ve tıpkı candan yakın arkadaşlar gibi, elini omuzuna atıp, yanaklarından öptü. Bu öpüş, riyakâr ve aldatıcı öpüşlerden değildi. Bilâkis gerçek ve samimi idi. Bu sırada Paşşahan’ın bütün vücudunu kumalık ateşi sarmış, gözleri bu ateşin alevleri ile parlayarak yanmakta, yüzü onun harareti ile kıpkızıl bir kor hâlini almıştı...

Bu sarılış ve öpüşlerle kendisinin samimiyetini bildirdikten sonra Paşşahan sıçrayarak yerinden kalktı, gidip kapı ve pencerelere bakıp geldi ve devam etti:

– Düşünmeye ne gerek var? Dünyanın en güzel kızı kendi ayağıyla köyümüze geldi... O kızını misafir olarak çağırırsak... tamam!

– Siz kimi kastediyorsunuz?

– Anahan’ın şehirli misafirlerinden Zebihan denilen türkücü...

Hadiçehan kabul eder gibi yapıp kumasına baktı ve sözüne devam etti:

– Bulmuşsunuz ha!.. Aklınıza hayranım! O kızın tarifini ben de duydum. Tam bir belâ imiş...

– Böyle olduktan sonra bizim işimiz daha da kolaylaşır. O kızını kocanıza methederek anlatacaklar olanlar herhâlde bizden çok olur. Benimle Sultan’ı methedip anlatanlar, böyle bir kızını anlatmaz mı sanıyorsunuz?

Dışarıdan homurtulu bir ses işitildi. Çardakta yatan Fazilet yerinden kalkmış geliyordu. İkisi de bu sohbeti burada kesip, ufak tefek ev işleriyle ilgili konuşmaya başladılar.

Biraz sonra elini yüzünü yıkamış olarak Fazilet içeri girdi. O eşiğe adım atar atmaz, annesi:

– Elini yüzünü yıkadın mı? – diye sordu.

– Evet! – dedi kız.

– Öyleyse, ocakta küçük çaydanlıkta çay var, alıp gel.

Kahvaltını et!

Kız çayı getirip, sofraya oturur oturmaz, söze başladı:

– Gece yorulduğum için gelince uyuyup kalmışım.

Yoksa sizleri uyandırıp, gördüklerimi anlatırdım.

– Neler gördün? – diye sordu annesi.

– Haydi, anlat bakalım, – dedi Paşşahan.

– Nesini anlatacaksınız! Zebihan adlı bir türkücü gelmiş, sesini duysanız, mest olursunuz!

Bunların ikisi birbirlerine bakıp, bıyık altından güldüler.

– Başka kimleri gördün?

– Zebihan ile gelen diğer kızlar da birbirinden güzel, birbirinden iyi, birbirinden serbest, birbirinden neşeli... Annesi hafiften güldü ve duyulur duyulmaz bir sesle:

– Merdiveni daha da ileriye uzatsak olurmuş! – dedi.

– Ne diyorsun, anne? – diye sordu kız.

– Hiç, – dedi annesi. – Kendimce bir şey mırıldandım.

Sen duyma...

Bu sözü ortanca hanım anlamış ve memnun bir tebessüm ile karşılık vermişti.

– Ziyafet nasıl oldu? – diye sordu annesi.

– Evet, sofradan bahsedin, – dedi Paşşahan.

– Fakirin sofrası ne olacak? Ekmek, yufka, kuru üzüm, kuru kayısı... şerbet... Sonunda keten yağlı pilâv... bir parça et rastlarsa var, yoksa o da yok...

– Vay, ölesice! – dedi Paşşahan.

– He ya! – dedi kızın annesi.

– Sofraya kim bakar, dersiniz? – dedi Fazilet. – Herkesin aklı fikri oyunda, türküde, kızlarda, daha çok Zebihan'da oldu. Tâ toplantı sona erinceye kadar hiç kimse yerinden kalkmadı. Hiç kimsenin canı gitmek istemedi. Gece yarısından sonra dönüp geldik. Biz geldiğimizde, hepiniz ağır bir uykuya dalmıştınız...

– Sofrası bunca berbatmış, sen çağırımıyorsun, misafirleri. Biz burada kıyameti koparırdık...

– Şunu anlatın! – dedi Paşşahan.

– Ben size sormadan çağırmaya cesaret edemedim. İkimiz anlaşıp kararlaştırdık, ertesi güne Sultanhan anam davet etti.

İki kumanın gözleri birdenbire oğlu olduğunu haber alan bir babanın gözleri gibi ateş saçan bir alevle parladı. Göz iması ile birbirlerine sevinçli haberi verdiler. İkisi birbirini göz ucuyla kutladı.

– Sultanhan anan mı? – diye sordu annesi.

– Evet, Sultanhan anam.

– Demek bunca akıllıymış Sultanhan anan!

– Bunun için de akıl gerekir mi? – dedi kız.

Hadiçehan gözlerini hilekârca oynatıp, kumasına baktı:

– Söyleneni duyuyor musunuz? – dedi. – Yarın bizim evimize şehirli misafirler gelecekmiş!

Sultanhan anam davet etmişler. Sultanhan anam...

Paşşahan ezelden beri hilekâr olan gözlerine daha bir parlaklık vererek karşılıklı bulundu:

– Binbaşı dâdhahın²¹ sevgili hanımları olduktan sonra ne yapsa yakışır! – dedi. – Kim ne diyebilir? Haddi var mı, nasıl?..

– Bu kadar akıllıymış bu Sultanhan anan! – deyip tekrar etti Hadiçehan. – Bu kadar akıllıymış!.. İki kuma o hilekâr gözlerle birbirlerine bakışıp, mânalı mânalı gülüştüler.

Kız biçare, bu gülüşmelerin mânasını anlayamadığı için hayran hayran kâh anasına, kâh küçük anasına bakıyordu...

* * *

Malûm eğlence gecesinin ertesi günü Anahan ile misafirleri hava kararınca, ziyafetten dönüp geldiler. Misafir davet eden aile, köyün öbür tarafında yaşadığı için bunlar biraz yorulmuşlardı. Herkesten arkada kalan Zebi, elindekini arabacıya verip içeri girince, Anahan'ın annesi yalnız yakaladığı kendi kızına onun hakkındaki düşüncesini açıkladı:

– Bu Zebinisa adlı arkadaşın bulunmaz bir kızmış, balam. Bir merhametli, bir temiz kalpli, bir eli açık ki, bu zamanın gençleri arasında az bulunur. Bu kadar yerden gelip, bunca günden beri bekleyen biçare arabacı balayı diğer kızların hiçbirisi hatırlayıp yoklamadı. Daima yoklayıp, haber alıp duran sadece Zebihan oldu. Arabacının kendi komşusu olan Saltanathan da asla yoklamadı...

Bu son cümleyi yaşlı kadın alçak bir sesle ve yarı fısıltı hâlinde söylemişti. Anahan:

– Doğru, ana! – dedi. – Zebihan arkadaşım bu hususta bulunmaz birisi, lakin...

Bu sözleri söyledikten sonra Anahan kendini tutamadı ve güldü. Yaşlı kadın hayret ederek:

– Niye gülüyorsun? Yoksa bilmeden yanlış bir şey mi söyledim? – dedi.

– Hayır, – dedi Anahan yine gülerken, – iyi bilerek söylediniz. Ben başka şeyi düşünüp gülüyorum...

Karanlıkta örtüsünü örtünmeden, başörtüsünü siper edip, yavaş yavaş gelmekte olan Ömrinisabibi'yi ilk önce Anahan gördü. Yüzünde henüz o gülüşün aydınlığı ile konuşur vaziyette onu karşılamak için yürüdü. Zaten Ömrinisabibi'ye Anahan'dan başka hiç kimsenin gereği de yoktu. Kızın koltuğuna girip:

– Yürüyün bu tarafa, kurban olduğum, size iki çift sözüm var, – dedi.

Anahan onu eyvana davet edip, bir piyale çay içmeye ve ziyafetten gelen katlamadan²² uzağa çağırırsa da asla razı olmadı. İkisi beraber tâ... öbür taraftaki, komşu duvarına yaklaştıktan sonra Ömrinisabibi kızı durdurup, buraya gelme sebebini açıkladı:

– Kurban olayım kızım, bu sözü size nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum. Araya düşmeyip ölseydim ben...

Bu girişten sonra Anahan'ın gönlü soğuk bir şey hissetmiş gibi rahatsız olmaya başlamıştı.

– Ne sözü? – diye sordu, sesinde açıkça fark edilen bir heyecanla.

– Beni Sultanhan gönderdi...

Bunu söyledikten sonra Ömrinisabibi konuşmasını kesip, kızın yüzüne baktı. Kızın yüzü karanlıkta o kadar açıkça fark edilmemesine rağmen az önceki sözünün kıza nasıl tesir ettiğini anlamaya çalışıyor ve konuşmasını da buna göre devam ettirmek istiyordu. Kız, daha da artan bir heyecanla az önceki soruyu tekrar etti:

– Ne sözü?

– Sultanhan'ın anası birden yatağa düştü... Şimdi atlı bir adam gelip, onu alıp gitti. Ben sabahdan beri onların evinde yemeklerine bakıyordum. Birden böyle terden sıırıslıklam olduktan sonra beni çağırıp, “Artık ben gidiyorum, çaresizim, hemen gidip, Anahan’a benim özüümü bildirin”, dedi... Örtümü bile örtünmeden, yürüyüp sizin yanınıza çıktım.

²¹ Dâdhâh: Halkın şikâyet konusu meselelerine adaletle hükmederek çare bulan, imdat eden bazı makam sahipleri için kullanılan saygı ifade edici söz.

²² Katlama: Yağlı hamurdan katlayarak yağ sürüp pişirilen ekmek.

– Artık, yarına misafirleri davet etmek yok mu?

– Sultanhan kendisi olmadıktan sonra kim davet eder? O avluda ondan başka insan hatırı sayan kim var? Kendiniz de biliyorsunuz, kurban olduğum...

Bu soğuk haber, Anahan’a fena tesir etti. Ne diyeceğini bilmeden, düşünüp kalakaldı. Verdiği haberin fena tesirini gören Ömrinisabibi, o tesiri azaltmak için konuşmasına devam etti:

– Arkadaşlarınız sağ salim olursa, yine gelirler. O zaman Sultanhan yarının acısını çıkarmadan bırakmaz... İyi bala o... Münasip bir dille Saltanathan’a anlatırsanız, akıllı kız, kendisi anlar...

– Sözü uzatmaya ne gerek, teyze? – dedi Anahan. – Olan oldu, benim zavallı başım, peki!

– Öyle demeyin, kurban olduğum! Henüz gençsiniz, çok sohbetleri, çok bezmleri, çok eğlenceleri görürsünüz. Sultanhan’ın üzüldüğünü söylemiyor musunuz?

– Artık üzülmekten ne fayda! Olan oldu... Peki şimdi.

– Öyleyse, hoşça kalın, ben gideyim. Sofralar, hamurlar öylece ortada kaldı. Gidip toplayayım. Kumaları siz kendiniz biliyorsunuz, dönüp akmazlar...

– Oturup giderdiniz...

Anahan’ın bu sözlerinin dudağının ucundan çıktığını Ömrinisabibi de hissetmişti.

– Hoşça kalın, öyleyse! – dedi Ömrinisabibi. Sonra eyvan tarafına gidip oturmadan, duvar boyunca hızla gözden kayboldu.

Anahan’ın gecedan beri yaptığı planları ve kurduğu hayalleri bozulmuştu. Artık sevgili arkadaşlarını gönlündeki gibi memnun ederek gönderemeyecekti. Hiç kimseye hiçbir şey söylemeden yengesini çağırdı ve olan hadiseyi ona anlattı. O da Anahan’ın üzüntüsüne ortak oldu, fakat başka bir çare göstermekten de âciz kaldı.

İkisi çok uzun konuştular, bütün yolları araştırıp, her türlü çareyi düşündüler, ancak hiçbiri uygun gelmedi. Sonunda, ertesi gün sabahtan az önceki haberi yavaşça Saltanat’a bildirecek, eğer misafirler kendileri gitmek isterlerse, “hayır” demeden onlara izin verecek olup, bu fikirde anlaştılar.

Fakat ertesi sabaha kadar misafirlere hiçbir şey söylemediler. Onlar gittikleri yerden yorgun argın gelip, oturdukları yerlerinde öylece uzanıp kalmışlardı.

Sabah kahvaltı sırasında Anahan’ın annesi kızına bakarak:

– Kızım, bugün misafirlerini Sultanhan’ların evine alıp götürecek misin? – diye sormasını! Bu soru kızı da, gelini de heyecanlandırdı. Çünkü geceki haber henüz hiç kimseye duyurulmamıştı. Onu kahvaltıdan sonra Saltanathan’ın kendisine açıklamak istemiyorlar mıydı? Şimdi bu yaşlı kadın o “derd”i herkesin önünde ortaya koydu. Kız, sıkıntısını gizlemeye çalışır vaziyette yengesine baktı. Yengesi, bu bakışın mânasını derhâl anladı ve yaşlı kadına cevap verdi:

– Sultanhan’ların evi biraz huzursuz görünüyor... Artık misafirlerimiz nereyi isterlerse, oraya götürürüz... Olmazsa, yine burada otururuz.

Yaşlı kadın bu yersiz sorudan sonra yine durmadı:

– Sultanhan’ların evi niye huzursuz oluyor? Anahan ile gelin artık hakikati söylemeye mecburdular. Anahan’a bakarak, gelin devam etti:

– Sultanhan’ın anası birden hastalanmış, kızını gece aldırılmış. Kendisi o tarafta, nasıl olur acaba deyip bekliyoruz.

Saltanat şimdi ağzını açtı:

– Biz arabayı koşturup gitsek olurdu.

Şehirli kızlardan ikisi bu düşünceye katıldılar. Fakat Zebi Saltanat’ın omuzuna dürtüp, kulağına yavaşça fısıldadı:

– Niye bu kadar acele ediyorsunuz? Neyiniz kaldı şehirde? Kaç yılda bir gelip de iyice bir rahatlamayalım mı?

O sırada, selâm vererek Binbaşı’nın kızı Fazilethan gelip içeri girdi. Gençler onu yerlerinden kalkarak karşıladılar ve sofraya davet ettiler. Kız kabul etmedi, eyvanın yanına gelip durdu ve ayakta olduğu hâlde konuşmaya başladı:

– Ben misafirleri çağırmak için çıktım. Sultanhan anam anneleri hasta olunca gittiler. Annem ile Paşşahan anam misafirleri kendileri davet ettiler. Bugün akşam üzeri, elbette gelirsiniz!

Sonra vedalaşıp, çıkmak üzere davrandı.

Onu tâ sokak kapısına kadar geçiren Anahan'ın huzursuz gönlü yine sakinleşmiş, kederli yüzüne sevinç kızılıkları yürümüştü.

V

Binbaşı Ekberali'nin belinde gümüş kemeri, yan tarafında gümüş kabızalı kılıcı, üstünde sırmalı çapanı²³ olmasa, hiç kimse ona makam sahibi demezdi. Basit giyimde görenler, ya basit bir köy beyi veya Yedisu ile alâkası olan koyuncu veya değilse yayla tarafı ile iş gören bir devece diye düşünürdü. Şakak kemikleri dışarı fırlamış, alını boyuna göre dar, enine geniş ve uzun uzun üç derin çizgiye sahip.. Burun ortaca, fakat üstü basık... gözleri kısık, bir gözünde biraz beyaz perde eseri de var... Çene geniş, yüzü tumbul. Çok seyrek olan sakalı çenenin ortasında toplanıp keçininki gibi aşağı doğru salkım saçak inmiş. Bıyık da sakal gibi seyrek. Usta Tohtaş “asırlık” bıyığı iki günde bir tıraş ettiği için dudak üstünde kısa ve düzgün olsa da genel olarak yarından çoğu devrilen bir ağaçlık gibi çirkin görünüyordu. İki ucunda altışardan on iki uzun kıl, farenin kuyruğu gibi ince bir şerit hâlinde aşağıya sarkmış... Ustura ile iki tarafa iki defa el değecek olsa, o fare kuyruklarından eser kalmaz, böylece bıyık maskara görünümünden çıkıp, adam şekline girer. Sanatına itina gösteren usta Tohtaş teessüf denilen şeyi toplayıp, “sanat, sanat için” anlayışıyla bakıp... Ekberali Binbaşı'ya bıyık hakkında az önceki teklifi yapmış olsa da böyle büyük bir makam sahibi de halkın ayıplamasından korkup, usta Tohtaş'ın teklifini reddetti. Böylece o gülünç bıyıklar acıklı bir vaziyette sallandığı gibi kaldılar...

Binbaşı'yı bu yüksek derecelere yükseltip, onun vasıtası ile kendi vaziyetlerini de kuvvetlendiren şehirdeki efendiler, onun iki şakağında sallanan o ince “kâkül”leri “iki asılanlar”, deyip alay ediyorlardı... Bu safderun “Sart” efendisi kendisiyle böyle alay edildiğini fark etmese de alay eden efendilerin kendileri meşhur Rus edibinin²⁴ “Yedi Asılanları”ndan hem sözde, hem de işte çok iyi haberdardılar...

Ekberali Binbaşı kendisi yalnız kalıp “vicdanı” ile karşı karşıya geldiği zamanlarda, Miryakub'un büyük hizmetlerini insaf ile hatırlıyor, ona her hususta minnettar olduğunu kendi “vicdanı” karşısında itiraf ediyordu. Gerçekten önceki Binbaşı'ya iyi bir ulak oyununda kullanılan atı boşuna alıp verdiği için ellibaşılığa hak kazandıktan sonra, tam altı yıllık ömrü kendi köyü ile binbaşının idaresi arasında defter taşıyıp at sürmekle, köyden adam sürmek ve büyük yola su serptirmekle geçti. Bu altı yıl içinde bir ulakçı atın değil, birkaç ulakçı atın payı çıkarılmış, önceki dört-beş tanab²⁵ araziye dört-beş tanab yer ilâve edilmiş olsa da, ellibaşılık, her türlü iş ve koşturmayı gerektiren faaliyetlerdendi... Bunun için Binbaşı bir yıl güz mevsiminde Astanakul adlı zenginin büyük bir kavun eğlencesi yaptırdığını asla aklından çıkaramıyordu. Miryakub ile o eğlencede görüşüp tanıştığı için eğlenceyi aklından çıkarmaya “vicdanı” müsaade etmiyordu...

Bu arada birçok şey Binbaşı'nın hatırlarından çıkmış, unutulmuştu... O, kavun eğlencesinden iki gün sonra Miryakub'un evine iki araba kavun-karpuz ile iki zembil dolusu üzüm ve kayrakı buğday²⁶ gönderdiğini hatırlıyordu. Eğer yanılmıyorsa, bundan bir ay sonra, bir sabah gümüş kemer bağlayıp evden çıktığını, ondan bir gün önce, gece avlu kapısı önünde bir gece bekçisi olup çıktığını biliyordu. Binbaşı olduktan sonra kısa zaman içinde Miryakub'un köyünden şimdiki avluyu satın alıp, oraya göçüp gitti. Başka sözler çoktan beri aklından çıkıp gitmişti...

²³ Çapan: Türkistan'da perdesü gibi üstten giyilen önü açık uzun kıyafet.

²⁴ Rus yazar Leonid Andreyev'in “Yedi Asılanlar” hikâyesi kast edilmekte.

²⁵ Tanab: Kırk metrelik ölçü birimi.

²⁶ Kayrakı buğday: İri taneli buğday.

Köyün yaşlıları kendi aralarında konuşurlarken, bu memlekette hiçbir han ve hanzadenin bu kadar uzak bir yurt istemediğini söylüyorlardı. Mallahanlar, Hudayarlar, Nasriddinbekler memleketin üstünden bahar bulutları gibi geçip gitmişlerdi. Ekberali Binbaşı, işte on üç yıldan beri bu makamında oturuyordu, devleti, itibarı, nüfuzu gittikçe artıyor, azalmıyordu.

– Tanrı vermiş, Tanrı! – diyordu yaşlılar. – Tanrı “al, kulum”, derse, hiç mesele değildi.

Aynı şekilde bazı gençler de aralarında:

– Tanrı zaten böyle insafsızlara verirmiş! Biz biçarelere de bir şey verse ya! – diye konuşuyorlardı.

Bunu duyan yaşlılar sopasını kaldırıp, gençlerin üstüne yürüyorlar, biçare gençler sopadan kurtulup kaçarken, birbirlerine bakıp alay ediyorlardı:

– Niye kaçıyorsun? Tanrı sana da veriyor, almıyor musun?..

Köyün yaşlıları bütün bu devlet, hükûmet ve büyüklüğün, bir çift sözü güzelce dile getirip söyleyemeyen bu basit, kaba ve çirkin adama birden “nasip” olmasında Miryakub ağabeyin büyük hünerinin sebep olduğunu iyi biliyorlardı. Bunun için Miryakub ağabey sokakta görüldüğünde, ona verilen selâm ve gösterilen hürmetler, binbaşınınkinden az olmuyordu. Fakat şu kadarı var ki, Binbaşı sağa sola çok az gidiyor, gitse de bekçilerini arkasına takıp gece gidiyor; gündüzleri ise sadece şehirdeki büyük yönetici çağırttığı zaman sırmalı çapanlarını giyip sevimli kula atını sürüp geçiyordu. Ona selâm vermek ve tazimde bulunmaktan bellere ağırlık gelmiyordu: Çünkü ayda bir, on günde bir eğilmek hiç mesele değildi. Ama Miryakub ağabeyin gezmesi çok! O, ekseri yaya dolaşıyor, dolaşırken de nedense hızlı yürüyordu. “Asselâmu aleyküm!”, deyip tane tane selâm verecek olursanız, telâşından olsa gerek, sadece “vess...”, demekle yetiniyordu. Bununla beraber, sizden tarafa boynunu eğip, çok hafifçe karşılık verip, daima gülümseyen gözlerini sizden tarafa çevirip şöyle bir bakıp, hızlıca gider... Serçe gibi her zaman ve her yerde görünen bu “asıl Binbaşı”ya selâm vermekten beliniz yorulur...

Dükkânında her şey bulunan bir bakkala “Frenk bakkal” diye isim veren yaşlılar, her işte eli olan bu adama “mâhir Miryakub” lâkabını vermekle hata etmiş olmazlar. Kendileri de bu lâkabın doğruluğunu kolayca ispat ederler:

– Onun karışmadığı iş düzgün gitmez... Binbaşı’nın arazisi o kadar çok ki, hesabını kendisi de bilmiyordu. Lakin Tanrı bu sevgili kuluna devleti iki eliyle verse de, çocuk konusunda biraz nasipsiz bırakmış. Hakikaten onun büyük hanımından olan kızı Fazilet’ten başka çocuğu yoktu. Bunca büyük devlet kime kalacak? Yedi kat yabancılara, zürriyeti olmayan kadınlara mı?.. Binbaşı, işte bu işe çare araştırırsa gerek, bir-iki yıl içinde genç bir hanım aldı. Fakat baladan haber yok... Bunun için bazen kendisi yalnız kalıp, misafirhaneye kapandığında ve hattâ kendi gölgesinin bile işitmek ihtimali kalmadığı zamanlarda:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.